

ЭТИГЭЛЫН ХАМБЫН ЗАХЯАНУУД

15 Н.

Буряад Республикын
Соёлой министерство
"Буряад үнэн" сонин
байшан
Буряад Республикын
Үндэһэтэнэй номой сан

Буряадай арадай поэт
Цырендулма ДОНДОГОЙН
80 жэлэй ойдо зорюулагдаһан
уран зохиолой дурасхаалай үдэшэ

«Дүрөөгөө бүхэлөөд,
уламаа шангадхаад,
Дүрбэн зүгэй халхантай
урилдахам...»

Х.Намсараевай
нэрэмжэтэ
Буряадай гүрэнэй
драмын театр
Декабриин 7
17.00 саг.

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

1921 оной
декабриин
21-һээ гарана

Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин

2012 оной
декабриин 6
Четверг

№ 48 (21896)
(811)

Үбэлэй эхин
сагаагшан гахай
харын 23
гарагай 5
www.burunen.ru

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

ЕХЭ АМЖАЛТААРНЬ АМАРШАЛНАБДИ

НОЯБРИИН 20-до боксоор Россиин чемпионат үнгэргэгдөө. Түрүү нуури эзэлэлгын мүрысөөндэ Бэлик Галанов амжалта туйлаба. Новосибирск хотын ажаһуугша Валентин Чебочаковтай уулзажа, арга дүрэ ехэтэй байһан Бэлик тэрэниие диилээ.

"ВАЛЕНТИН ЧЕБОЧАКОВ түрүү нуури эзэлхэ тэмсэлдэ хүрэтэрөө, бэрхэ боксёрнуудаар тулалдаһан байна, - гэжэ Б.Галанов хэлэнэ. - Үнгэрһэн жэлдэ бидэ энэ хүбүүнтэй баһа тэмсэжэ, шүүһэн байгаааб. Энэшье удаа тэрэнтэй шанга тэмсэл болоо. Иимэрхүү хэмжээнэй мүрысөөнүүдтэ хабаадаһан дүй дүршэлни туһалжа, илалта туйлажа шадааб. Сэхьень хэлээ һаа, энэ тулалдаанай урда тээ һурган хүмүүжүүлэгшэнэртэй зүбшэжэ, хөөрэлдэһэн зүйлнүүдэй хахадынь лэ энэ тэмсэлдэ хэрэглэжэ шадааб". Россиин чемпионатта хоёр дахин хабаадажа, Бэлик Галанов амжалта туйлаһан байна. Мүнөө эдэ тулалдаануудые сасуулан харахадаа, 2009 ондо эрмэлзэл хүсэлэй ашаар илааб, харин энэ амжалта дүй дүршэлэй ашаар туйлагдаа гэжэ тэрэ тобшолоо.

Хэжэнгэ нютагта ажаһуудаг эжны Людмила Цыреновна хүбүүнэйнгээ түлөө ехэтэ һанаагаа зободог юм. «Тулалдаануудыень хаража шададаггүйб, айдаһамни хүрэдэг», - гэжэ тэрэ хэлээ. Бадма Содномович Галанов гэжэ Буряадай габьяата багша байһан нүхэртээ зургаан үхибүүдые хүмүүжүүлжэ, томо болгоо.

- Бэлик гурбан хүбүүдэймнай эгээл багань гэшэ, - гэжэ Людмила Цыреновна Галанова хөөрэнэ. - Одхон хүбүүгээ эсэгэн ехэ эрхэлүүлдэг байгаа. Газаа түхэлөөрөө, абари зангаараашье эсэгэдээ адли хүбүүн. Энэ гэр бүлынхид одхон хүбүүнэйнгээ Москва хотоһоо ерэхэдэнь, ехэтэ баярладаг, ехэ баяр болодог. Эжны хүбүүнэйнгээ дуратай эдэе хоол бэлдэдэг гуримтай юм.

-Бууза заабол хэдэгбди. Энээнһээ гадна хүбүүмнай амтатай зүйлнүүдтэ ехэ дуратай. Гэбэшье шэгнүүрээ ехэ болгохогүй гэжэ баһа оролдодог. Тиимэһээ дуратай зарим эдэе хоолһоо арсадаг болонхой, - гэжэ эжны голхорно. Бэлик өөрөө ехэ амтатайгаар эдэе хоол бэлдэдэг, торт хэжэ ядадаггүй.

Республикын физическэ культура болон спортын талаар агентствын хүтэлбэрилэгшэ Владислав Бумбошкиной тэмдэглэһээр, Рио-де-Жанейро хотодо 2016 ондо үнгэргэгдэхэ Олимпиадада хабаадаха гэжэ Бэлик оролдохо ёһотой. "Өөһэдынгөө талаһаа бидэ тэрэниие болон тренерыень дэмжэхэ, али бүхыгөөр туһалхабди", - гэжэ Владислав Бумбошкин мэдээсэ. Чемпиной һурган хүмүүжүүлэгшэ Бато Батуевта "Буряадай габьяата тренер" гэһэн тэмдэг үнэмшэлгэтэйгөөр, харин Бэлик Галановта "Спортын талаар габьяатай байһанайнь түлөө" гэһэн медаль тэрэ барюулаа.

"Номто" гэһэн жасын хүтэлбэрилэгшэ Валерий Доржиев хадаа Бэлик Галанов энэ клубай түлөөлэгшэ гэжэ мэдүүлбэ. Тиигээд шанга мүрысөөндэ илалта туйлаһанайнь түлөө Бэлик, тиихэдэ тэрэней тренер хоёрто мүнгэн шан барюулба. "Олон хэблэлнүүдтэ Бэлик Москва хотые түлөөлнэ гэжэ бэшэдэг. Буряад арадаа алдаршуулжа, суурхуулжа ябаһан Буряад орой ажаһуугша гэшэ гэжэ энээнһээ хойшо тоолодог, мэдэрдэг болохыень сэтгүүлшэдтэ, сурбалжалагшадта хүсэнэб", - гэжэ Валерий Доржиев ажаглаба.

Филипп ХАБИТУЕВ.
Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

БАГА ОЛЗЫН ХЭРЭГ ЭРХИЛЭЛГЭ ХҮГЖЭНЭ

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын гүрэнэй туһаламжада хүртэдэг үмсын предприятинуудаар ябахандаа, бага олзын хэрэг эрхилэлгын шухала үүргэ онсолон тэмдэглээ. "Экономическа кризисэй болоходо, мантан предприятинууд хандардаг, харин бага олзын хэрэг эрхилэлгын эмхинүүд шэнэ эрхэ байдалда түргэн дадажа, арга-хургаяа олоод лэ байдаг", - гэжэ тэрэ хэлээ.

Энэ ушараар Буряадай Правительство хаясаанай үйлэдбэрийн байрануудые нэһлээн шэнэлжэ, хубийн хэрэг эрхилэлгэдтэ дамжуулха талаар ажал ябуулна. Тиигэжэ анхан вертоледуудые заһабарилдаг байһан заводой хандарһан байранууд мүнөө шэнэ ами абажа байна. 2014 ондо паркын ашаглалгада тушаагдахада, эндэ хүдөө ажахын болон промышленна техникэ хабсаран бүтээдэг, хүнгэн самолёдуудые заһабарилдаг, хониной нарин нооһо болбосоруулдаг предприятинууд, бүд нэхэлгын комбинат – бүхы дээрээ хорин эмхи хүдэлжэ эхилээр түсэблэгдэнэ.

Хубийн олзын хэрэг эрхилэлгшэ Василий Иванов 2009 ондо Улаан-Үдын Поселье хууринда предприятие нээжэ, галда дүрээсгүй пенопласт үйлэдбэрилжэ эхилээ юм. Гүрэнэй дэмжэлгын ашаар эндэ шэнэ цех нээгдэжэ, барилгада хэрэглэгдэдэг энэ материалы үйлэдбэри бүри эршэдээ. Мүнөө һара соо аяар 5000 кубометр пенопласт бүтээгдэнэ, олзонь 6 миллион түхэригтэ хүрэдэг. Эндэ оройдоол 35 хүн хүдэлнэ, харин үнгэрэгшэ жэлэй дүнгүүдээр предприятиян эрьсэ аяар 45 миллион түхэриг бүридхөө.

"АЖУР" гэхэн ООО гурбан жэлэй туршада оёдоллой ажал эрхилнэ. Тиин туһаламжын ашаар бүд дээрэ ямаршые зураг гаргажа шадаха трафаретна станок худалдан абаһан байна. Предприятиян директор Баир Рабжаев Вячеслав Владимировичта тус станок дээрэ бүтээгдэнэн футболко бэлэглээ.

Тэрээн дээрэнь республикын Толгойлогшын "Свою дальнейшую судьбу я связываю с Бурятией" гэхэн үгэнүүд гар табилгатайнь хэблэгдэнхэй. Иихэдээ "АЖУР" республикын айлшадай, аяншалашадай дурасхаалай бэлэг болгон худалдажа абахаар бүтээлнүүдые үйлэдбэрилжэ аргатай болобо. Гадна һаяын сагта хургуулинуудта тусхай формонуудые нэбтэрүүлбэлнь, предприятия бүхы республикаа хангадаг болохо.

"Диамед" гэхэн медицинскэ түб эхэнэрнүүдэй үбшэ аргалдаг, хээлитэй эхэнэрнүүдтэ туһалдаг юм. Түбэй директор Валентина Дориевагай мэдээсһээр, эрэхэ жэлдэ эндэ ЭКО-түб (экстракорпоральное оплодотворение) нээгдэхэ. Тиигэжэ үхибүүтэй боллохо шададаггүй гэр бүлэнүүдтэ һаналаа хүсэлдүүлхэ арга олгодохо. Мүнөө Буряадта иимэ 4430 гэр бүлэ тоолодоно. Үхибүүтэй болохын тула жэл бүхэндэ 120-ниинь ондоо хотонууд руу ошодог байна. Харин ЭКО-түбэй нээгдэхэдэ, республикымнай ажаһуугшад энэ талаар түлбэриггүй хангалгада хүртэхэ болон.

Предприятинуудаар ябаһанайнгаа дүнгүүдээр республикын Толгойлогшо бултандаһан һайн сэгнэлтэ үгөөд, Буряадай Промышленностиин болон худалдаа наймаанай министерство одоолшые олзын хэрэг эрхилэлгэтэй хүдэлжэ һураба гэшэ гэжэ тобшолоо.

Дыжит МАРХАДАЕВА.
"Байкал-Daily" мэдээсэлэй агентствын фото.

МЯХАНАЙ ЯАРМАГАЙ ДУТУУ ДУНДАНУУД

Үнгэрэгшэ амаралтын үдэрнүүдтэ Улаан-Үдэ хотын бүхы дэлгүүрнүүдтэ мяханай яармаг үнгэрэгдэжэ, хүдөөгэймнай малшад мяхаяа наймаалаа. Тиин Сэлэнгэ мүрэнэй зүүн эрьедэ оршодог "Стимул" гэхэн хүдөө ажахын дэлгүүртэ хэр наймаан ябана хаб гэжэ һонирхоһон байнабди.

Субботын үглөөгүүр эндэ мяха ашанхай хорёод машина зогсоо һэн. Теэд элбэг-дэлбэг мяханай хажуугаар хүн зоной үймөөн балай үзэгдөөгүй, наймаан аажамханаар лэ ябуулагдаа гэжэ тэмдэглэе. Минин лэ ябууд дундаа сэнгүүдээр һонирхоод, хэршэмэгшые мяха абангүй ошохо хүнүүдшые олодо. "Мүнөө мяхан үнэтэйшэг байна. Би 170-180 түхэригөөр наймаалагдаха гэжэ һанааб. Үдэһөө хойно сэнгэйн унахада эрэхэб", - гэжэ үнэтэйрхэнэн хүнүүдэй нэгэниинь хэлээд ошоо.

Гэбшые хэдэ-хэдэн хүлөөр мяха абаха хүнүүд яһала үзэгдөө. Жэшэнь, пенсионерка Валентина Ивановна Валеева жэл бүхэндэ яармагта хабаадажа, бүхэли жэлэйнгээ мяха нөөсэлдэг заншалтай. Мүнөөшье тэрэ үхэрэй хоёр, адуунай болон хониной нэгэ-нэгэ хүл худалдажа абаа. Энэнь эрэхэ намар болотор хүрэхэ.

"Иимэ яармагууд тон хэрэгтэй. Минии гэр бүлэ зургаан хүнһөө бүридэнэ. Тиимэһээ мүнгээ алмаһын тула гансал яармагнаа мяха абадагби. Үхэрэй мяха 220 түхэригөөр, адуунайхи 180-яар абааб. Харин дэлгүүртэ үхэрэй тарган, һайн мяхан 280-300-та, адуунайхи 250-270-та байна. Хабартаа, зунай сагта сэнгүүд бүри ургадаг ха юм", - гэжэ тэрэ хэлээ.

Валентина Ивановна заабол захааминай мяха ху-

далдажа абадаг байна. Тэрэ обоо-хүбөө мяхаяа хадагалха газартай хадаа, заримыень бүхэлееэр, бэшыень бууза болон котлетэдээ гэжэ татаад, ээлжээтэ яармаг болотор бэшэ мүнгэ гаргашалдаггүй.

Зоной дунда захааминай мяхан сэнтэйдэ тоологдодог гэжэ мэдээжэ. Тиин "Стимул" дэлгүүрэй газар жэрүлдэһэн машинануудай сохон зургаа-долоонинь Захааминай аймагай байжа, ехэнхидээ тэдэнэйл хажуугаар хүнүүд обоорлодо. Мяхаяа зөөри болгохо зорилготойгоор аяар 500 модо "наншажа" эрэнэн тэдэнһээ наймаанай ябасаар һонирхообди.

"Утаата болон Ёнгорбойһоо хоёр айл хамтаржа, арба-арба гаран үхэрэй мяха асараабди. Энэ үглөөнэйхээр бодоод үзэхэдэ, наймаан яһала һайн ябажа байна. Бүхы мяхаяа дууһан худалдахабди хаш. Яармагта гурбадахияа хабаадаһабди. Малшадта ехэ туһатай хэмжэе ябуулга байна," - гэжэ үмсэнгөө хамһабарийн ажахыда бүхыдөө гушаад толгой малтай багша эхэнэр хэлээ.

Хүдөөдэмнай гансал мал ажалаараа хоолойгоо тэжээдэг хүнүүд нилээд олон гэшэ ааб даа. Теэд мүнөө сагта мяха худалдахань бэрхэтэй, үнгэрэхдөө яармагыше тэдэндэ ёһотой туһа хүргэжэ шаданагүй. Иигэжэ Санагын ажаһуугша тэмдэглээ юм. "Үшөө урда неделидэ Санагаһаа 5 айл хамтаржа эрээ һэмди. "Стрелкэ" дээрэ хэдэн үдэр зог-

сожо, перекупшигуудтай хүгэлсэхэһөө наагуур гансал хойто хүлнүүдээ худалдаабди. Тэдэнтэй бидэндэ орходоо гоёор хөөрөөд, мяхаяа гоёор сабшаад, наймаагаа абааштайгаар гүйлгэжэ, малшадай хара хүлһөөр баяжана. Харин бидэ малаа тэжээжэ-тэжээжэ, тэрэнээ зөөри болгожо шаданагүйбди. Ондоо ажалгүй маанад мүнөө бүхы найдалаа яармагтал хандуулнабди", - гэжэ тэрэ хэлээ.

Санагаархин яармагай түрүүшын үдэр баһал тэндэ байһан аад, наймаанай ябахагүйдэ, "Стимул" эрээ юм. Тэдэнэй хэлһээр, "Стрелкэ" дээрэ мүртэй наймаан болоогүй: мяха тээһэн аяар 200 гаран машина, харин худалдажа абаха хүнүүд үгы шахуу. "Аяар холоһоо зорихо эрэхэдэмнай, юундэ бидэниие хүн зоной ябадаггүй тэрэ "Стрелкэ" руу эльгэ-эгээ юм? Урда жэлнүүдтэ Түб дэлгүүр ороод, асарһан мяхаяа дууһан худалдаад ошоғшо һэмди. Харин мүнөө тишэ дүтэшые хүргөөгүй, тэндэнтэй ганса перекупшигууд", - гэжэ Санагын малшан ууртайгаар хэлээ.

Улаан-Үдэ хотын сохон табан дэлгүүртэ яармаг үнгэрэгдөө. Тиин "Стрелкэ" дээрэ үнэхөөрөө 200 гаран машинын байһан юм һаа, хүдөөдэмнай мал ажал яһала хүгжээжэ байна гэжэ тобшолохоор. Энэнь һайн ла даа. Зүгөөр малшадай мяхаяа гомдолгүйгөөр наймаалхаар эрхэ байдал тогтоохо шухала хаш.

Дыжит МАРХАДАЕВА.
Авторай фото.

Наймаанай ябахагүйдэ, малшад мяхаяа сабшажа эхилээ

БЭЛИГТЭЙ ЭРДЭМТЭН
БОРИС ТАНГАНОВАЙ
АЖАЛ ХЭРЭГҮҮД
ҮНДЭРӨӨР СЭГНЭГДЭЭ

Всгугу Москваһаа һайн мэдээ абаба. Россиин һуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствын мэдээсһээр, Европын эрдэмэй-промышленна палата тус университетэй органическа бэшэ болон аналитическэ химийн кафедрын эрдэмэй туйлалтануудые тэмдэглээд, Европын хэмжээнэй дипломоор шагнаа.

Мүн тиихэдэ кафедрые даагша, химийн эрдэмэй доктор, Россиин инженернэ академийн академик Борис Бадмаевич Тангановта Алтан медаль тогтоодо.

Суг хүдэлдэг нүхэдэйн эрдэмтэниие энэ ехэ амжалтарнь амаршалжа үрдээдүй байтарнь, гүрэнэймнай ниислэл хотоһоо үшөө нэгэ баяртай мэдээсэл эрээ. Юуб гэбэл, Россиин Байгаали шэнжэлдэг эрдэмэй академийн Шагналнуудай талаар аттестационно комиссин шийдэхбэрээр Б.Танганов дээдэ хургуулийн педагогикын хүгжэлтэдэ горитой хубита оруулһанайнгаа түлөө "Дээдэ һуралсалые шэнэдхэн һайжаруулгын хүдэлмэрийн түлөө" гэхэн алтан медалээр шагнагдаба.

Евгений ГОЛУБЕВ.

Жэлэй дүнгүүд ямар бэ?

ХҮДӨӨ АЖАХЫН ҮЙЛЭДБЭРИ АШАГТАЙ

Республикын хэмжээнд хүдөө ажыхын хүдэлмэрилэгшэдэй найндэр ноябрь харын хуушаар Улаан-Үдэ хотодо тэмдэглэгдээ. Энээнхээ гадна республикын аймагуудаар хүдөө ажыхын халбарин дүнгүүд согсологдожо, оролдосотой найнаар хүдэлхэн ажалшад, найн дүнгүүдые туйлаһан ажыхынууд урмашуулагдаа.

Эдэ дүнгүүдээр Мухар-Шэбэрэй аймагай колхоз "Искра" жэшээтэ найнаар хүдэлжэ, эгээл эрхим ажыхы гэжэ тоологдоһон байна. Байгша ондо энэ ажыхын таряашад 138 мянган центнер ургаса хуряжа абаа. Энэнь республика соогоо эгээл эрхим дүн болоно. Энэ хүдөө ажыхын үйлэдбэрийн кооперативай түрүүлэгшэ Василий Коршунов энэ ажыхыда хүдэлжэ эхилхээр, гушаад жэл боложо байна.

Энэ ажыхы республика соогоо эрхим ажыхынуудай манлайда ябана. Бурядай Гүрэнэй шанда 4 дахин хүртэһэн байна. Түүхынь хануулха болоо хаа, Хонхоло нютагта анхан дүрбэн сельхозартель хүдэлдэг байһан. Хожомоо тэдэ томдохгодожо, хоёр колхоз байгуулагдаһан байгаа. 1950-яад онуудаар эдэ хоёр колхоз нэгэдүүлэгдэжэ, "Искра" гэжэ нэрлэгдэһэн томо колхоз болоо бэлэй.

Мүнөө энэ кооперативта хамта дээрээ 300 хүн ажаллана. Урид 500 ажалшадтай байһан.

Арбаад гаран жэлэй туршада энэ ажыхы Бурядай гүрэнэй хүдөө ажыхын академиин эрдэмтэдтэй нягта харилсаатайгаар хүдэлжэ, газар элдүүлгэдэ шэнэ онол аргуудые хэрэглэжэ, жэл бүри таряанай найн ургаса абадаг. Энээнхээ гадна жэл бүри малай тэжээлээр ядамаггүй ондо ородог. Агроном мэргэжэлтэй ажыхын түрүүлэгшэ таряан ажал эрхилэлгэдэ горитой анхарал хандуулхаһаа гадна дээрэ нэрлэгдэһэн академиин эрдэмтэдтэй хамта эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэри ябуулдаг.

Мүнөө үедэ энэ ажыхыда шэнэ, хүсэтэй техникэ хэрэглэжэ, газар элдүүлгэнэ, тарилга хэнэ. Эндэ 5-6 тракторай хүсөөр дүүргэхэ ажалье шэнэ нэгэ комплексын хүсөөр дүүргэнэ. Тиихэдэ орооһо хуряадаг 30 комбайнуудай орондо 16 комбайн мүнөө бүхы таряа хуряжа абаа.

Энэ ажыхыда мал ажалшые урагшатай эрхилнэ. һүлиг болон мяханай мал

эндэ үсхэбэрилдэг. Колхоздо һүнэй 2 фермэ бии. Эбэртэ бодо малайнь гурбанайнь нэгэ хубинь хальмаг үүлтэрэй юм. Энэ жэлдэ колхозой хүтэлбэрийн оролдолгоор мяха буйлуулха оньһон хэрэгсэлнүүд худалдажа абтанхай. Тусхай байра байдал түхээрэгдэжэ байнхай. Ажыхын хүтэлбэрлэгшэ саашадаа һү буйлуулха хүдэлмэри ябуулха түсэбтэй. Василий Коршуновой хэлэхээр, саашадаа 150 мянган цент-

нер орооһото ургамалнуудые хуряжа абадаг болохо түсэбтэй.

Энэ ажыхын ажалшадтай салин нёдондо жэлдэ 7 мянган түхэриг байгаа. Мүнөө жэлһээ хүн бүхэнийнь 10 мянган түхэриг тухай салин абана. Харин механизаторнууд болон малшадын ажыхын жэлэй дүнгүүдээр 20 мянган хүрэтэр салин абадаг. Энээнхээ гадна малай тэжээлээр, орооһо таряагаар хангагдана.

"Искра" колхоз" гэнэн хүдөө ажыхын кооперативай түрүүлэгшэ Василий Коршунов хүдөө ажыхын эрдэмэй кандидат юм. Тиимэһээ эрдэмэй шэнэ туйлалтануудта үндэхэлэн, өөрынөө ажыхыда эрдэмтэдтэй хамта туршалгануудые үнгэргэжэ, таряан ажалдаа республика соогоо эгээл эрхим дүнгүүдые туйлана. Иигэжэ хүдөө ажыхын хүдэлмэрилэгшэдэй найндэртэ онсо тэмдэглэгдэһэн, хэлэгдэһэн байна.

Жэшээтэ найнаар хүдэлжэ байһан ажыхынуудһаа гадна манай республика дотор эдэе хоолой зүйлнүүдые буйлуулдаг үйлэдбэринүүд олон боложо байнхай гэжэ тусхайтаар үнгэргэгдэһэн хүдөө ажыхын яармаг элишэлнэ. Энэ яармаг ноябриин 22-то Улаан-Үдэ хотын культурно-спортивна комплексдо үнгэргэгдөө. Түхэнэй аймагай "Жэмһэг" гэжэ хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэм сэгээ үйлэдбэрлэжэ, хүршэ Эрхүүгэй областиин ажаһуугшадые, нютагайхидаа хангадаг болонхой.

Тиихэдэ Захаамнай аймагай пивэ үйлэдбэрлэдэг завод яһала бараг хүдэлнэ. Арюун тунгалаг уһаар долоон янзын пивэ, тиихэдэ һэрюун унда үйлэдбэрлэнэ. Зэдын, Сэлэнгын, Улаан-Үдын, Хяагтын аймагуудай ажаһуугшадта продукция худалдадаг байна. Энэ жэлэй байдлаар гарзатай байһан энэ завод ашагтайгаар хүдэлнэ гэжэ тэрэнэй директор Вера Владимировна Ринчинова хэлэнэ һэн.

Мухар-Шэбэрэй аймагай Шаралдай нютагай "Ритм" гэнэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэмэй бухгалтер Наталья Федоровна Красиковатай хөөрэлдэхэдэмнай, энэ предпряти һү буйлуулжа, элдэб янзын сагаан эдээнэй зүйлнүүдые бэлдэдэг байна. Эзэгэй, зөөхэй, тоһо гаргана. Бэлэн болоһон продукция Улаан-Үдэ хотын "Абсолют", "Титан" гэнэн худалдаа наймаанай томо дэлгүүрнүүдтэ тусаадаг байна. Бүхэли жэлэй туршада хүдэлдэг "Ритм" гэнэн предпряти Мухар-Шэбэрэй аймагай ажаһуугшадые амтатай эзэгэй, зөөхэй, үрмэний тоһоор хангана. Нютагаархидын энэ предпрятиин продукци худалдажа абаха дуратай байдаг. Тиихэдэ Улаан-Үдэ хотын ажаһуугшадта Шаралдай предпрятиин сагаан эдээнэй зүйлнүүд эрилтэ эхэтэй болонхой.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр.

"БУРЯДАЙ ТҮРҮҮ ХҮНҮҮД - 2012" КОНКУРСЫН ЛАУРЕАДУУД

Хүндэтэ уншагшад! Заншалта болоһон, энэ удаа 15-дахия үнгэрһэн "Бурядай түрүү хүнүүд-2012" конкурснай түгэсэбэ. Манай хүндэтэ авторнууд ехэ эдэбхитэйгээр хабаадажа, олон зураглалнуудые эльгээгээ. Бултандатнай гүнзэгы баяраа мэдүүлнэбди. Харин мүнөө энэ жэлэй лауреадуудай нэрэнүүдые сонсохые зүбшөөгйт.

«САГААН ҮБГЭН-2012»
Матвей Михайлович Ильионов, – авторнууд Оксана Петунова, Тамара Абидуева.

Николай Найдупович Норбоев, – автор Бэлигма Орбодоева.

Николай Батомункуевич Галданов, – автор Бата-Мүнхэ Жигжитов.

Бато-Мунко Дамбаевич Гончиков, – автор Янжима Цыбикова.

Солбон Раднаевич Ринчинов, – автор Климентий Бадмаев.

Владилен Данилович Пантаев, – автор Бэлигма Орбодоева.

«ГУА СЭСЭН ХАТАН-2012»
Дарима Евдокимовна Болдонова, – автор Ксения Гармаева.

Юлиана Дашадоржиевна Жалсанова, – автор Дарима Очирова.

Лия Валерьевна Балданова, – автор Нина Ленхобоева-Артугаева.

Галина Андреевна Балюева, – автор Намжилма Цыденова.

Любовь Бадмацыреновна Цыренжапова, – автор Эльвира Дамбаева.

«БААТАР МЭРГЭН-2012»
Михаил Бадмаевич Хубриков, – автор Цырегма Сампилова.

Буда Цыренов, – автор Цырендулма Цыденова.

Тимур Гонгорович Тучинов, – автор Цыденжаб Цыриторон.

«АЛАМЖА МЭРГЭН АРЮУН ГООХОН ХОЁР-2012»
Савелий Николаевич, Светлана Константиновна Павловтан, – автор Д.Баймеева.

Владимир Бальжинимаевич, Людмила Лугдуевна Бальжинимаевтан, – автор Тамара Будаева.

Виталий Сосорович, Янжима Цыдендамбаевна Ивахиновтан, – автор Цырендолгор Бадмацыренова.

«АЛАСАЙ ХОЛБООН-2012»
Жанна Борисовна Ильина, – автор Соёлма Тарнуева.

Оюна Баиновна Банзарон, – автор Полина Эрдынеева.

Хүндэтэ лауреадууд! Конкурсно илагшадые хүндэлхэ баяр ёһололдо декабриин 20-до, 17 сагта Гүрэнэй академическэ

Буряад драмын театрта таандаа уринабди. Түрэл гарал зон, нүхэд, нютагаархин хүндэтэ лауреадуудаа театрай тайзан дээрэһээ амаршалха аргатай, таанадые хүлээн абахабди.

Энэ үдэшэ конкурсын илагшадта, харагшадта зорюулагдажа, найхан хатар, дуун эздэлхэ.

Эмхидхэлэй комитет.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2012 оной декабриин 3-7

Сессие нээлгэ
Пленарна зүблөөн
06.12
10.00 13.00
14.00 18.00
Арадай Хуралай ехэ танхим.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М. ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной ноябриин 26-аа 30 хүрэтэр дүүргэнэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)
03.12. 11.00 Арадай Хуралай бага танхим
2. Арадай Хуралай 2012 оной ноябриин 26-аа 30 хүрэтэр үнгэргэгдэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
3. Арадай Хуралай хиналтын документүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
4. Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
5. Арадай Хуралай 2012 оной декабриин 3-аа 7 хүрэтэр түсэблэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
6. 2012 оной ноябриин 26-аа 30 хүрэтэр Хуули ёһоной управлений дүүргэнэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ А.И.Ускова)
7. 2012 оной ноябриин 26-аа 30 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын управлений дүүргэнэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Э.Б.Намдакова)
8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2012 оной ноябриин 26-аа 30 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ С.Б.Хайдапова)

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)
Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай гушан нэгэдэхи сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд
03.12 15.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нотагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай гушан нэгэдэхи сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд
04.11 9.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгийн дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай гушан нэгэдэхи сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд
27.11 10.00 каб.119
"Буряад Республикын ниитын палата тухай" Буряад Республикын Хуулийн 24-дэхи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай"
Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
"Буряад Республикада эблэрүүлгын судьянарай тушаалда томилхо тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай гушан нэгэдэхи сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд

28.11 10.00 Арадай Хуралай бага танхим
грамотаар шагнаха тухай

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:
1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2012 оной декабриин 3-аа 7 хүрэтэр түсэблэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай
03.12 13.30 Арадай Хуралай бага танхим
2. Буряад Республикын Арадай Хуралай хиналтын документүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай
3. Элдэб асуудалнууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нотагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А. С. Скоырская)

Зүблэхэ зүйл:
"Россиин Федерацийн Конституци болон Россиин Федерацийн можо нотагуудай хуули ёһонууд" гэнэн темээр "дүхэриг-шэрээгэй" зүблөөндэ бэлдэхэ тухай
07.11

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгийн дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын дэбисхэртэ этилэй спирт, архи болон спирт холисотой продукцийн эрьесые хуули ёһонуудаар гуримшуулха зарим асуудалнууд тухай"
Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын түлэб тухай
03.12 14.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
"Соелой уг баялигта тоологдохо объектүүд тухай (түүхын болон соелой хүшөөнүүд тухай)" Буряад Республикын хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
"Дээдэ эрдэмэй болон тэрэнэй хүлээрхи мэргэжэл дээшлүүлгын хуралсал тухай" федеральна хуулийн түлэбэе Россиин Федерацийн Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулалгаар Алтай Республикын Эл Күрултай Гүрэнэй Суглаанай хуули ёһоной үүсхэл тухай

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые хэрэглэгийн болон оршон тойронхи хамгаалалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Зүблэхэ зүйл:
"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
04.12 14.00 каб.211

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ДЭРГЭДЭ НЮТАГАЙ ӨӨНЭДЫН ХҮТЭЛБЭРИЙН СОВЕДЭЙ ЗҮБЛӨӨН

Муниципальна байгуулгануудай эрхэ түлөөлэлгэнүүдые дүргэлгээр поселенинүүдэй болон аймагуудай захиргаануудай харилсан хүдэлхэ дүй дүршэл тухай

Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

"БЕЛАЯ РОМАШКА" ЭМХИ ҮБШЭН ХҮҮГЭДТЭ ТУҢАЛНА

Россида туберкулезтой тэмсэлгэ хадаа гүрэнэй хиналта доро бэлүүлэгдэдэг. Мүнөө дээрээ тус үбшэн ехээр хүжэрэнхэй гэжэ мэдэнэбди. Буряадташые 90-ээд онуудай эхинһээ үбшэн зон олошоржо, республикамнай энэ талаар тон муу байдалтай 7 регионуудай тоодо оронхой.

1993 ондо Элүүрые хамгаалгын бүхэдэлхэйн эмхи туберкулезые дэлхэйн хэмжээнэй шиидхэгдээгүй асуудал гэжэ сонсохоо лэн. Хэрбээ энэ үбшэнтэй тэмсэлье эрид найжаруулаагүй наа, 2000-2020 онуудай хугасаада 1 миллиард шахуу хүн туберкулезоор халдаха, 200 миллион хүн үбдэхэ, харин 40 миллион үбшэнтэн наһа бараха гэжэ багсаамжалагдана. Мүнөөнэй байдалаар дэлхэйн бүхы ажаһуугшадай гурбанай нэгэ хубинь энэ үбшөөр халданхай.

Туберкулезой хүжэрэлгэ ехэнхидээ социальна болон экономикаса байдалһаа дулдыдадаг. Тиймэһээ 19-дэхи зуун жэлэй эсэстэ энэ муухай үбшэнтэй тэмсэхэ хэрэгтэ туһалхын тула "Белая ромашка" гэнэн ниитэ эмхи байгуулагдаа юм. Тус эмхи туберкулезто эсэргүүсэлгын республиканска диспансерэй дэргэдэ ажалаа ябуулжа эжилээд, врач фтизиатр А.Баясхалановагай шэнэ хүтэлбэрилэгшөөр эрэхэдэнь, ажаябуулгань бүри эршэдэ. Байгша ондо хүүгэдые хамгалгын үдэртэ уушханһаа гадуур туберкулез аргалдаг Аршаанай санаторийн хүүгэдэй таһагта "Белая ромашка" эмхийн суглуулһан

мүнгөөр "Самсунг" фирмын ЖК-телевизор бэлэглэгдээ юм.

Манай хүүгэд – хүндэ хүшэр байдалтай, эхэ эсэгтэй аад, үншэрһэн үхибүүд. Гүрэнэймнай фтизиатрида туберкулезые заабол гүйсэд аргалха зорилго табигдадаг. Энэнь ехэ хайн. Юуб гэхэдэ, үхибүүд бэээр эрэмдэг болонгүй, саашаа дуратай мэргэжэлээ шэлэхэ, ажабайдалаа нанал хүсэлөөрөө зохёохо аргатай. Аршаанай санаторийн хүдэлмэрилэгшэд иимэл дүрим баримталдаг. Тиймэһээ санаторно аргаламжаһаа бү арсыт гэжэ гэртэхиндэ ханданабди!

Сентябриин эсэстэ Аршаанай санаторийн хүүгэдэй таһаг "Белая ромашка" эмхиһээ ээлжээтэ бэлэг абаа: хүүгэд теннисэ столтой болоо. Мүнгэниинь Буряад Республикын Правительствын грантаар хангагдаа. Аргаламжада байһан бүхы үхибүүдэй зүгһөө "Белая ромашка" эмхийн хүтэлбэрилэгшэ А.Баясхалановада, Буряадай Правительствода баяр баясхалангаа мэдүүлнэбди.

**Аршаанай санаторийн
хүдэлмэрилэгшэдэй зүгһөө таһагые
даагша М.ПРУШЕНОВА.**

ТЕАТРАЙ БЭРХЭШЭЭЛНҮҮД ТУХАЙ

Министртэй үдын сай бариха үедөө хөөрэлдөөн

Соелой министр Тимур Цыбиков пресс - сайлганда республикын театрай бэрхэшээлнүүд тухай мэдээсээ. Театрнуудай репертуар үгытэй, актёрнуудай труппанууд шахардуушаг байдалтай гэж тэрэ тэмдэглээ.

Журналистнар Ород драмын театрай муу байдалай болон театр доторхи шийдхэгдээгүй асуудалнууд дээр тогтобо.

- Бүхыдөө театрай ажаябуулгада бэрхэшээлнүүд байдаг. Тиимэл байха ёһотой. Манай труппы муу гэж хэлэхын аргагүй. Юуб гэхэдэ, ондоо тээһээ элдэб театрнууд гастрольдо ерээд, баһал тулюурхан ажалнуудтай байхадань, манай театрнууд яһала һөөл ха юм гэжэ һанахааршые болодог, - гэжэ министр мэдээсэб.

Театрай репертуар үнэхөөрөө тулюур, зарим артистнаршые хүшэршэг үйлэтэй. Гэхэтэй хамта уран найхание хүтэлбэрилэгшэ Анатолий Баскаковой ажалье Тимур Цыбиков тэмдэглээ. Жэһээ болгон, мүнөө зундаа театрта эмхидхэгдэһэн туршалгын талмайнуудые баримталба.

- «Бесконечный апрель», «Любовь людей» гэнэн ажалнууд һүүлэй һүүлдэ артистнуудые болон хүниие ондоо болгохо аргатай, - гэжэ министр хэлэб.

Мүн Буряад драмын театр баһал өөһэдын бэрхэшээлнүүдтэй.

- Уран найханы талье хүтэлбэрилэгшэ Сергей Бальжанов өөрын хараа бодолтой. Ондоо тээхи найруулагшанарые урижа, зүжэг табидаг заншал нэбтэрүүлнэ, - гэжэ министр мэдүүлбэ. - Элдэб ондоо һургуули гараһан найруулагшанартай хүдэлөөгүй театрай артистнар дүршэл ехэтэй болоно. Жэһээнь, "Номгон Булад" гэнэн зүжэг табигша режиссёр Искандер Сакаев театрай труппа журам багатай гэжэ тэмдэглэһэн байна.

Дуу, хатарай "Байгал" театрай репертуар баһал үгытэй гэжэ Тимур Гомбожапович тэмдэглээ. Декабрь нара соо театр харагдаада шэнэ ажалнуудаар хужарлуулха.

"Эхо страны. Баргуджин Токум" гэнэн найруулга декабриин 14-15-най үдэрнүүдтэ табигдаха. Энэ проект социально-зохёохы захилаар бэлдэгдээ. Зүжэгэй найруулагша Жаргал Жалсанов, зүжэгэй либреттэ Баир Дугаров бэшэһэн байна. Энэ түүхэ домогто зүжэг соо инаг дуран хоёр ехэ үгые абарһан тухай хөөрөгдэнэ.

- Бидэ театртэй хэлсээ баталаабди. Хэрбээ энэ найруулга амжалтатай бэлүүлэгдэбэл, саашаада театрай репертуар баяжуулагдаха. Сэхыень хэлэбэл, "Байгал" театр мүнөө дуу, хатарай ансамбль зандаа. Театрай үнэн нэрэ хэхэ хэрэгтэй. Тиигэбэ яабашые, "Байгал" энээн

тээшэ тэгүүлнэ, хүсэһэндөө хүрэхэбди, - гэжэ министр тэмдэглээ.

Мүнөө республикын театрнууд Шэнэ жэлэй һайндэртэ бэлдэжэ байна. Опера болон баледэй театрта «Щелкунчик», «Ночь перед Рождеством» гэнэн опера ба «Синяя птица» гэнэн балет Морихиро Ивата найруулжа байна.

Буряад драмын театр "Нюсэгэн хаан" гэнэн зүжэг ород хэлэн дээрэ бэлдэжэ байна. 2013 ондо Альбер Камюгай "Недоразумение" гэнэн пьесэ Кшиштоф Зануссийн найруулгаар табигдаха. Энэ зүжэгэй зарим бүлэгын Польшо гүрэндэ бэлдэгдэхэ.

Министрэй хэлэһээр, энэ хэрэг артистнарые дүршүүлхэ, мүн найруулагша тэдэнтэй эршэм ажаллаха зорилго табина.

Энэ зүжэг ород буряад хоёр хэлэн дээрэ табигдаха. Мүн лэ энэ театр 2013 ондо Фёдор Достоевскийн "Преступление и наказание" гэнэн зүжэг табиха түсэбтэй.

Ород драмын театр «Серебряное копытце», "Ульгэр" гэнэн хүүхэдэй театр "Конёк-горбунук" гэнэн онтохонуудые, Гүрэнэй цирк "Маугли" гэнэн программа бэлдэжэ байна. «Слон Хортон ждет птенца» гэнэн хүгжэмтэ зүжэг Буряадай филармони Шэнэ жэлдэ харагшадтаа дурадхаха юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

Дондог УЛЗЫТУЕВ тухай дурсалга

ШҮЛЭГҮҮДЭЙНЬ ТҮРҮҮШЫН ШҮҮМЖЭЛЭГШЭ БЭЛЭЙ...

Мүнөө мэндэ ябаа һаа, Дондог Улзытуев байгша оной декабриин 5-да 76 наһа гүйсэхэ һэн. Бэлигтэй поэдэй түрэнһэн тоонтодо гал гуламтые мүнөө болотороо сахиха, хамгаалжа байһан хээтэйнь болохо Дугарма Гыдыповнатай уулзахаяа эндэ һаяшага ая- гангын орон гэжэ суурхалан Шэбэртэ нютаг ошобоб. «Булагтаа уняарынь тунаад байна, бургаастайхан Шэбэртэни бэшэл аа гү, Буудалхан газарта хүлээгээд байна, Бууралхан эжымни бэшэл аа гү»... гэжэ бултанда

мэдээжэ дуунай аялга гэнтэ зэдэлһэн мэтэ болоодхёо бэлэй. Дондог Улзытуевай үндыһэн энэхэн урсахан гэрэй буусын урда тээ уран шүлэгшын магтан түүрэн бэшэһэн аршаан мэтэ мүнхэ булаг оршоно. Соргоор шааяса урдажа байһан булагай уһаар шанаһан амта- тай сайень уужа һуугаад, Дугарма хээтэйтэй хөөрөлдэбэб. Дондог Улзытуевай сахюусан болохо эхэнэрнүүд: эжынь Цыренова Дугарма, Тогоошо ахынь нүхэр, хээтэйнь баһал Дугарма гэжэ нэрэтэй байһаниинь һонирхолтой.

- Минии хадамда гаража, энэ хотон ерэхэдэмни, Дондог долоодохи класста һуража байгаа. Хүсэд томоортой, шүлэг бэшэдэг болонхой, ехэ һүбэлгэн хүбүүн байгаа. Шэбэртын 7 класс дүүргээд, Бэшүүрэй дунда һургуулида һурахадань, бидэ сугтаа нэгэ айл байдаг һэмди. Тэрэ үедэ би сүүдтэ хүдэлдэг һэм. Үхибүүдэйнгээ бага байхада, үлгы хүдэлгэжэ байхадамни, Дондог: "Хээтэй, энэ шүлэг бэшээб, шагныш!" - гэжэ, шэнэ шүлэгөө уншаха, - гээд, Дугарма Гыдыповна хөөрэнэ.

Тиигэжэ тэрэ үеын шүлэгүүдэйнь эгээл түрүүшын гэршэ болодог байгаа. Магад, тиимэһээ мүнөө Дугарма хээтэй Д. Улзытуевай шүлэгүүдые сээжээр хэлэжэ шададаг.

Шэбэртэ нютагай тэрэ үеын үхибүүд ехэ һонин байгаа. Багахан гэрээр дүүрэн субаха, гэрэй урдахи шугы соо үймэхэ. Булта шүлэгүүдые бэшээд, бэе бээдээ уншаха, шэнжэлхэ, шүүмжэлхэ. Сүлөө сагтаа шүлэг бэшэжэ үнгэргэдэг үхибүүд ямар һонин гээшэб! Тэдэнэрые нэрлэбэл, Дондог Улзытуев, Бальжинима Намдаков, Владимир Жалцанов, Цырен-Дондог Хамаев болон Цырен-Дондог Шагжиев гэгшэд бэлэй. Бальжинима Намдаков хара үглөөгүүр гүйжэ ерээд, "Дондог, Дондог!" - гэжэ хашхаржал байха. Дондоггойнгоо: "А-а, юун бэ?" - гэтэринь дунда баһа. Тиигээд "Бишини мүнөө һүни гэртээ нийдээб", - гэжэ хэлэхэ. Энэ тэрэ юрын хүнэй наада барихаар юумэ үнэн зүрхэнһөө хэлсэжэ, хөөрөлдэжэ байдаг һэн. Ёһотойл дээдын табисуураар уран шүлэгшэд, зохёолшод болохо заяатай байгаал хаш.

- Улаан-Үдэ бэшэһэн шүлэгүүдээ зорюута абаашаха. Тээд зарим сагта ехэ уруу дуруу ерээд, шүлэгни ондоо хүнэй нэрэ доро хэблэгдээд байна гэдэг һэн. Хэн үхибүүнэй бэшэһэн шүлэг хулуужа, буляан абадаг байгаа гээшэб, мүнөөшые болотороо гайхагшаб, - гэжэ Дугарма Гыдыповна хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ. - "Буряад үнэн" газетын редактор Ц.Ц. Цибудеев ехэ магтажа, Дондогой шүлэгүүдые хэблэдэг һэн. Тиигэжэ томо болоод, хо- дол шүлэгүүдые бэшэн, өөрөө хэблүүлдэг болоо һааб даа.

Урагшаа эрмэлзэн тэгүүлһэн үхибүүд гайхалтай. Бэшүүр һуурин ошоод, прокадһаа элдэб сюртук, шляпа болон урданай хубсаһа асаржа, урдахи шугы соогоо сугларан, хубсалаад, дүрээ буулгаха. Энэнь баһа сэдхэлэй байдалай эрмэлзэл ха юм. Эдэ үхибүүдэй тэрэ үедэ шүлэгэй нюусатай гүнзэгыгөөр танилсуулһан багша тухай онсо хэлэлтэй. Агын тойрогой Могойтын аймагай Зугаалай нютаг тоонтотой залуухан багша Цырегма Намдаковна дээдэ һургуули дүүргээд, Шэбэртэ нютагта буряад хэлэ заахаяа ерээ бэлэй. Тиигэжэ тэрэ үедэ эдиршүүлжэ шүлэгэй нюусатай танилсуулжа, урма зориг хүмүүжүүлһэн багшын үүргэ ехэ. Мүнөө Цырегма Намдаковна Зугаалай нютагтаа ажаһуудаг, нютагайнгаа һургуулийн музейн даагша болонхой, ехэ туһатай ажал эрхилдэг.

"Гуурһанай гурбан нюуса" гэнэн эгээл түрүүшын хэблэгдэһэн номоо Тогоошо ахынгаа ехэ хүбүүн Сүхэдэ зорюулһан юм.

1956 ондо Дондог Улзытуев Москва хото ошоожо, Литературна

институдта орожо шадангүй бусаад, Улаан-Үдын хүгжэмэй училишида һураад, хойто жэлын дахин Москва ошоод, одоол Литературна институтдай оюутан болоһон юм. Тэрэ үе сагта ехэ ган гасуур болохо, хаа-хаанагүй үлэн байдал тохёолдодог һэн. Үлэн хоһон ябабашые, һанаһан, хүсэһэндөө тэгүүлжэ, уран зохоолшо болохо хүсэлөө бэлүүлээ бшуу.

Дугарма Гыдыповнагай һанаһанын нүхэр Тогоошо 1967 ондо наһа бараа бэлэй. Ти- хэдэнь Дондог Улзытуев ахаяа үдөөлөөд, хэдэн үдэр хонохо үедөө ахадаа зорюулан, хэдэн шүлэгүүдые бэшээ. Тэрэ үедэ бултанда мэдээжэ "Баруун гар" гэжэ шүлэг мүндэлһэн түүхэтэй. Мүн бүри сууда ороһон дуун болоһон "Захья" гэнэн шүлэгөө Дугарма Гыдыповнада зорюулан юм. Энэ шүлэгөө Тогоошо ахынгаа зүгһөө бэшэһэн юм.

Хадын саһанай хайлаха

үедэ
Хайлгана шубуун үйлаха.
Хайлгана шубуунай

үйлахада,
Хайрата намаяа һанаарай, -
гээд, энэ шүлэг Дугарма Гыдыповна сээжээр хэлэжэ үгэбэ.

Өөрөө Дондог Улзытуев 1972 оной ноябриин 8-да алтан дэлхэйтээе хахасаһан юм. Гэнтэ ехээр үбдэжэ, Шэтын больницада ороходонь, Дугарма хээтэйнь ошоожо, хоёр долоон хоногой туршада хаһиһан юм.

- Тэрэ үедэ үшөөл залуу байһаншые һаа, намда, та үшөө удаан ажаһууха ёһотойт. Эжыемни һайнаар харалсаарайгты. Юун удаан ябахаб даа, баарһан, - гэдэг бэлэй. Ноябрьрин 7-до савиациин самоледоор Шэтэһээ

Улаан-Үдэ асаруулаад, сэхэ больница абаашаа һэн. Тиигээд лэ ноябриин 8-да Дондогнай бурханай ороноо ошоол даа, - гэжэ Дугарма хээтэй хөөрэнэ.

Дондог Улзытуевай хайрата эжынь Цыренова Дугарма 1893 ондо түрэнһэн юм. Бүхэли наһандаа хонишоноор ажаллажа, одхон Дондог хүбүүхэнээ хоңи тээгэлүүлжэ һургаһаар, байгаалиин үзэсхэлэн хайхан абыа үгэнүүдые угалза мэтэ холбон, шүлэг бэшэхэ бэлиг бэлэглээ гээшэ ха. Хайрата эжынь Тогоошо хүбүүнэйнгөө һанаһанын нүхэр Дугарма Гыдыповна болон аша үхибүүдээрээ Шэбэртэ нютагтаа үндэр наһа наһалжа ажаһуугаа. Ехэ бэри- дээ хүндэлүүлэн, ямбалуулан, 1980 ондо бурханайнгаа орондо мордоһон юм.

Бэлигтэй шүлэгшэнэй олохон шүлэгүүдээ зорюулан хайратай хээтэй мүнөө үлгы тоонто Шэбэртэ нютагтаа гал гуламтаа сахихаар, 80 наһа хүрээшье, һонор һүбэлгэн ухаатай, Дондоггойнгоо бэшэһэн шүлэгүүдые сээжээр уншан, шэнжэлэн байнал даа.

-Дондог ерээдүй байдал, сашанхи холын байдал тухай ехэтэ бодомжолжо, ехэ һонин шүлэгүүдые бэшэдэг байгаа. Юрын үгэнүүдые ехэ һонёор холбон, һанаанда орохоор бэшэ шүлэгүүдые бэшэжэрхихэ, -

гээд, Дугарма Гыдыповна олон шүлэгүүдыень сээжээр хэлэжэ үгэбэ:

Саг сагтаа сахилза хүхэдөө гэдэг.

Саг соогоо хэлэгдээ болобол, гэгээн бодол гээгдээ болобол, худал.

БУЛАГ АРИЛГАХА БУЯНТА ХЭРЭГ

Дондог Улзытуевай амтархан ундаһан аршаан мэтэ мүнхэ булагын һүүлэй жэлдэ багаар гарадаг болоод, хүн зон хүнэгөөрөө уһа удхдаг болоһон байгаа. Хүрээниин эбдэрэн үмхиржэ, үхэр мал орожо, умбахаһаа наана байдаг һэн. Тиигээд Шэбэртэ нютагай Гомбоодойн Буладай зээ хүбүүн Сергей Улзытуев энэ булаг арилгажа, хүн зоние суглуулжа, модо худалдан абажа, барилга эрхилээ. Мүнөө энэ нютагай булаг анхан ёһоороо сорьёлон, соргоор урдадаг болобо. Буянта хэрэгээ Сергей хүбүүн хайратай эжы Улзытуева Тамара Булатовнагай (наһаараа багша яһан) буянгай мүнхэ дурасхалда зорюулжа эрхилһэн байха юм. Булагай уһа арюудхажэ, нютаг зоноо жаргуулха хэрэг ёһотойл буянгай хэрэг ха юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Шэбэртэ нютагай мүнхэ булаг.

Цырегма САМПИЛОВА.

Понедельник, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', '06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', '15.50 Т/С "ЕФРОСИНЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ"', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '08.00 "ЕВРОНЬЮС"', '11.00 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"', '12.15 Х/Ф "ЧЕХОВ И КО"', etc.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00 "НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ" (16+)', '08.00 "ВСЯ БУРЯТИЯ. ПОГОДА (16+)', etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.05 "БАЙКИ В БАНЬКЕ" (16+). ЗУРХАЙ', '06.30 "ВКУСНО" (12+)', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)', '11.05 "ПРИКЛЮЧЕНИЯ СЕМЬИ РОБИН-СОН" (12+). ЗУРХАЙ', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)', '06.00 Т/С "МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НЯНЯ"', etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.55 "НТВ УТРОМ"', '09.35 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"', '10.30, 16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"', etc.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"', '07.10, 06.20 Д/С "ПЛАНЕТЫ"', '08.00 "УТРО НА 5" (6+)', etc.

Вторник, 11

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', '06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ Т/С "ЕФРОСИНЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ"', '16.45 Т/С "КРОВИНУШКА"', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.30 "ЕВРОНЬЮС"', '11.00 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"', '12.15 Х/Ф "ЧЕХОВ И КО"', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00, 08.30, 23.00, 00.20 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)', '07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"', etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.05, 20.05 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (12+). ЗУРХАЙ', '19.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '11.05 "ПРИКЛЮЧЕНИЯ СЕМЬИ РОБИН-СОН" (12+). ЗУРХАЙ', '12.05 Т/С "АТЛАНТИДА"', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)', '06.00 Т/С "МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НЯНЯ"', etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '06.55 "НТВ УТРОМ"', '09.35 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"', '10.30, 16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"', etc.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"', '07.10, 06.15 Д/С "ПЛАНЕТЫ"', '08.00 "УТРО НА 5" (6+)', etc.

Среда, 12

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"', '16.15 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', '06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '21.30 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"', '21.40 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)', '22.30 Т/С "БЕДНЫЕ РОДСТВЕННИКИ"', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '07.30 "ЕВРОНЬЮС"', '11.00 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"', '12.15 Х/Ф "ЧЕХОВ И КО"', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ СПЕКТАКЛЬ "ТАЙНА ЭДВИНА ДРУДА"', '18.20 Д/Ф "ХАРУН-АЛЬ-РАШИД"', etc.

Шажан мүргэл

СЭДЬХЭЛЭЙНГЭЭ ЭНЭРИЛ ХАЙРА ҮРШӨӨӨ

Александр Дулгаржапович Молонов 1933 оной хара унан Тахья жэлдэ Буряад-Монголой АССР-эй Бэшүүрэй аймагай Харлан нютагта түрэнэн юм.

Тэрэ – багшын ба журналистикын ажалай ветеран. Багшын дээдэ хургуулигай. 20 гаран жэлэй туршада хургуулида хүдэлхэн, 1962 ондо түрэл нютагтаа 8 жэлэй хургуули нээжэ, түрүүшын директор болоо хэн. 1975 ондо гэр бүлөөрөө Хяагта руу зөөжэ, аймагай “Ленинэй туг” газетын журналист болоод, удаан саг соо редакторай орлогшоор хүдэлхэн, 1992 оной

гарахын урда тээ тус сонинной редактор болоһон байгаа. Уданшьегүй энэ ажалһаа болижо, Улаан-Үдэ ерээд, телестудиа хүдэлхэнэйнгөө һүүлээр Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой хүгжэлтын эблэлдэ (ВАРК) хоёр жэл соо хэблэлтэй холбоо тогтоогшоор ажаллаһанайнгаа һүүлээр 1994 ондо наһанай амаралтада гараа хэн.

Амаралтада гараад байхадаа, Александр Дулгаржапович эдэбхитэй ажал ябуулгаяа үргэлжэлүүлбэ. Гэгээн Түрэлтэ XIV дүгээр Далай-ламын ном табяад, уншалга хэхэдэнь, суртал хургаалнуудтань хүртэхээ тэрэ мүргэлшэдэй тоодо орожо, хоёр дахин Энэдхэг орон ошожо ерээ бэлэй. Эдэ бүгэдын ашаар Александр Молонов “Буддын шажан ба тэрэнэй хургаалнууд тухай”, “Лумбини – Будда бурханай түрэнэн газар, бүхэдэлхэйн угай баялигай эрдэни зэндэ-мэни мүн” гэгээн номуудые хэблэжэ гаргуулһан байна. Буддын шажанай тематикаяа үргэлжэлүүлэн, тэрэ “Дурлал болон энэрил хайра тухай Буддын хургаалнууд” гэгээн ном бэшжэ, уншагдай анхаралда дурадхаһан байха юм.

Буддын шажанай хургаалнууд

бүхы бүмбэрсэг дэлхэй дээгүүр үргэнөөр дэлгэрүүлэн тарагдажа байна. XII Бандида хамба лама Дашадоржо Итигэловэй мүнхэ бэзын Ивалгын дасанда залагдаһан 2002 оной сентябриин 10-һаа хойшо Буддын шажанай хургаалнууд Буряад орондо улам эршэмтэйгээр хүгжөөгдэнэ. 1993 ондо түбэд багшанарай, тэрэ тоодо XIV Далай-ламын хургаалнуудые нэбтэрүүлэгшэд – Еши-Лодой римбүүшын, Геше Джампа Тинлэйн манай республикада морилжо, Будда бурханай хургаал заабаринуудые хүзэгтэйшүүлэй дунда нэбтэрүүлжэ захалһанһаа хойшо бурхан багшын арюун нангин хургаалые Россида хэргээн хүгжөөлгэдэ сэгнэшгүй туһаламжа үзүүлээ.

Тиихэдэ Александр Дулгаржапович Энэдхэг орон ошоодоо, Далай-ламын Дхарамсаладахи Үргөөдэ хүрэхэ, гурбан үдэрэй туршада Гэгээн Түрэлтын ном табилгада хүртэһэн байгаа. һүүлээрнь Хойто-Энэдхэг орондохи Шакьятанай хан изагуурта угсаатанһаа уг залгамжалан гараһан Сиддхартха Гаутамын түгэс гэгээржэ, дээдэ шатадаа хүрэнэн Будда бурханай (манай ээрын урда тээхи 623-544

онууд) амидаралда хабаатай нангин газарнуудаар ябаһан, Бурхан багшын түрэнэн Энэдхэг, Непал ороннуудай хоорондохи Лумбини хотодо хүрэнэн байха юм.

Нэгэдэмэл Үндэһэтэнэй Эмхин (ООН) Генеральна секретарь У.Танай 1967 ондо Лумбинида айлшалан мориллолго тэрэнэй шэнэ түүхын гол үйлэ хэрэг болоһон байгаа. Энэ нангин газарта хүрэнэнэйнгөө һүүлээр У.Тан Непалай хаан Махендрэ-тэй хөөрөлдэхэдөө, Лумбини мургэлшэдэй ябаха, хүрэхэ газар, аяншалгын түб болгохые Непалай Правительствата дурадхаа хэн. Лумбини хэргээн хүгжөөхэ уласхоорондын комитет тэрэнэй туһаламжаар 1970 ондо эмхидхэгдэжэ, ООН-ой харууһан доро Лумбини дэмжэхэ зорилготойгоор 15 орон хоороной бүридэлдэ оруулагдаһан байгаа. Лумбини хэргээн хүгжөөлгын түсэб зохёон табиһыень бүхы дэлхэй дээрэ мэдээжэ архитектор, профессор Кензо Танга (Япон) даалгагдаа бэлэй. Тиин Лумбини хэргээн хүгжөөлгын жаса байгуулха тухай Зарлигта 1985 ондо гар табигдаһан юм.

А.Д.Молонов “Буддын шажан ба тэрэнэй хургаалнууд

Александр Молонов

тухай” номойнгоо эхиндэ Гэгээн Түрэлтэ XIV Далай-ламын иигэжэ хэлэһые дурдан хануулна: “Хэрбээ бидэ энэрхы сэдхэлтэй боложо, бэе махабдаттаа боди сэдхэл заяагаагүй һаа, юртэмсэ дэлхэй дээрэ амгалан байдал хэзээдэшье тогтоожо шадахагүйлди.

Түби дэлхэй дээрэхи амгалан тайбан байдал гүн сэдхэлэймнэй энэрил хайраһаа эхитэй бшуу”.

Мүнөө Александр Дулгаржапович XIV дүгээр Далай-ламын хургаал заабаринуудта хүртэхээ Энэдхэг орон ошоод байна. Үргөө доторнь XIV Далай-лама тухай, Гэгээн Түрэлтын ном табиһан тухай, хаагуур ябаһан, хаана хүрэнэн тухай һанамжануудаа тэрэ олон тоото хүзэгтэйшүүлдэ, “Буряад үнэн” сонинной уншагдайта хөөрэнэ ааб даа.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Будда бурханай субарга; гороо хэлгын, хии мори хиидхүүлгын газар; Лумбини – Будда бурханай түрэнэн нютаг.

БАСАГАНАЙ АРЮУН ГУНИГ

«Эрьен һөөргөө харахадамни» гэжэ номой авторынь манай Аргата нютагай басаган (Санкт-Петербургда ажаһуудаг) Сэсэгма Храмцова (Раднаева). Тэрэниие үшөө хургуулиин шаби ябахаһаан эхилээд, эхэ эсэгын болон бүхы түрэлхидыень һайнаар мэдэхэ байһан хадаа ехэтэ һонирхон, ундаяа хүрэхэдөө шанагатай уһые уужархиһандал, нэгэл амьяар, һуудал дундаа уншажархиба.

Номой эхин нюурай гадар таладань аалиханаар урдадаг Аргата голоймнай элһэтэй эрьен, Ихидэй (Икадай) хадануудай хойто таладань оршодог бурхантай, мүргэлтэй «Баян толгойн» марьяан элихэнээр харагдана. Энэ марьяанай зураг зунай үедэ хабтагай Тураахинай тала дайдаһаа эгээл иимэхэнээр харагдадаг юм.

Номой хуудаһыень үшөөл нээгээгүй байхадаа, Тураахинай таланууд тухай тэрэн соонь заатагүй бэшгэдэһэн байха ёһотой гэжэ тухайлнам. Үнэхөөрөөшье, номойн гурбанай нэгэ хуби авторын түрэнэн тоонто нютаг Аргата, Тураахин тухай яһала ойлгосотойгоор, хүнэй зүрхэ сэдхэлые уяруулмаар бэшгэдэнхэй байба.

Зүгөөр мүнөө энэ номдонь «сэгнэлтэ» үгэхээ нэдэһэн бэшэб. Номойн хуудаһануудые ирахадамни, үнэхөөрөөшье, «уншаха бүрээ уяража, бэшэхэ бүрээ бархиржа» бэшгэдэһэн мүрнүүд нилээд олон байба.

Үнэхөөрөөшье, энэ дэлхэй дээрэ амиды мэндэ ябахада, хүн бүхэниие гурбан ехэ гүнзэги мэдэрэл зобоодог, сэдхэлэй оёорые урбуулдаг, уяруулдаг, һанаан бодолые хүлгөөдэг гээшэл

аабза. Энэмнай гуниг гашуудал, баяр баясхалан, инаг дуран гэхэдэ болохо.

Хэрбээ эдэниие ухаан бодолоороо илажа, дабажа шадаагүй һаа, хүшэр хүндэ оршон байдалда ородог, хэрэгтэй, хэрэггүйшье алхамуудые, алдуунуудые хэхээр бэлэн болодог аабза.

Тиимэхээ эдэниие гансал эрэлхэг зоригтой хүнүүд илажа, гаталжа гарахаар шадалтай байдаг. Тус номой авторынь иимэл хүнүүдэй нэгэниинь гэхээр.

Түрэл нютагһаа холо, ехын ехэ хотодо, танигдаа, үзэгдөөгүй хүнүүдэй дунда ябахада, ажаһуудаа тиимэшье бэлэн хэрэг бэшэ. Алхам бүхэндэһни аюултайшье, бахардуулмааршье, баярлуулмааршье олон зүйлүүд ушаржал байхал даа. Тиимэхээ Сэсэгма сэдхэл зүрхэнэйнгөө гүнзэги соо сэгсгэжэ, салгидажа, бусалжа байһан бодолнууд тухайгаа, бэшээгүй байхын арга үгы болоходоо, энэ номоо бэшэбэ гээшэл ха.

Үшөө тиихэдэ авторын энэ номоо «нара харуулхадань», Буряадай агуу дуушан – поэт Г. Чимитов, алдар суута артист М. Елбонов хоёр ехэл туһатай нүлөө,

түлхисэ үзүүлһэн байна. Энэнь манай Сэсэгмаада эгээл ехэ аза талаан болоо гээшэл аабза.

Сэсэгмаа энэ ном соогоо түрэнэн тоонто нютаг, эхэ эсэгэ, түрэл гарбал тухайгаа, мүн баһа хани нүхэд, үетэн тухайгаа эгээл дүтөөр, дулааханаар, дуратайгаар домоглон бэшэбэ гээшэ.

Иимэ юмэнүүд тухай бэшэхэдэ, хайшан гээд халуун зүрхээ хүдэлгэнгүйгөөр, харахан нүдэдһөө нулимса дуһангүйгөөр бэшэхэб даа! Илангаяа өөрынгөө үетэн нүхэд тухайгаа бэшээшэнь эхэл һонирхоомор ха. Жэшээлхэдэ, ойлгомторгүйгөөр ябаһан Олег үетэн тухайгаа шоглон, дурлан бэшэхэдэ, Сэсэгма хэлэхэ юмээ хамгаһынь хэлэһэн хэбэртэй.

Харин Базархан үетэн тухайгаа бэшэхэдэ, үшөөл хэлэгдээгүй үгэнүүдэ сэдхэлэйнгээ гүнзэгдэ орхиһон янзатайл ха...

Сэсэгмагай Монгол абгата-наймни гэр бүлэдэ зориулжа, эгээл һайханаар, дулааханаар бэшэһэн мүрнүүдөөнь уншахадаа, баярлахын ехээр баясабаб.

Юундэб гэхэдэ, Монгол абгатын һамган, Надмид бэригэмни дэлхэй дээрэхи эхэнэрнүүдэй эгээл һайханынь, эгээл сэгсэниинь, эгээл зөөлэн сэдхэлтэйн шэнгээр мүнөөшье болотор ухаан бодол соомни үлэһэн зандаа.

Иимэ эхэтэй байһан басагадын хүршэ айлайнгаа ехэ ажалтай, ехэ даабаритай басагынь хайрлажашье, үмөөржашье, дурлажа-

шье шадаһан байгаа ёһотой.

Сэсэгма энэ номоо үшөө үргэлжэлүүлжэ аабза гэжэ найдая. Нэгэтэ ялагас гээд, орхингүйгөөр, унтарангүйгөөр, үшөөл гэрэлтэжэ, яларжа ябахаар сагуудшье, шадал хүсэншье олдохоор байхал даа.

Иигэжэ юундэ хэлэнэбиб гэхэдэ, үнгэрһэн холын жэлнүүдэй нэгэндэ болоһон нэгэ иимэ ушар тухай хөөрөһүү. Тэрэ үедэ Аргатын дунда хургуулида залуухан багша басаган Людо-фон (басаган нэрэ обогын) Любовь Николаевна хүдэлжэ байхадаа, ехэл бэрхээр, шадамараар уран һайханай бүлгэмые хүтэлбэрилэгшэ бэлэй. Тэрэ дуу дуулахаар, шүлэг уншахаар хүбүүд басагадые суглуулаад, колхозой клубай сценэ дээрэ хашажашье, гуйжашье, магтажашье гаргахаар арга шадабаритай байһан.

Нэгэтэ Любовь Николаевна Мартын найманай һайндэртэ зориулһан концерт бэлдэжэ байхадаа, һурагшадай дундаһаа Сэсэгмагай нагаса эгэшэнь болохо Цыренова (Тарбайн) Санжидмаае шүлэг уншаһыень сценэ дээрэ бии шадалаараа оролдожо гаргаа бэлэй. Тиихэдэнь Санжидмаа Лиза Чайкина тухай бэлэй гү даа, ехэл һайхан шүлэг аргагүй гоёор уншажархёо хэн.

Зүгөөр тэрэмнай сценэ дээрэһээ хүшэгийн саана ороходоо, уйлаганажа байгаад хэлээ бэлэй: «Дархинаа тэндэтнай (сценэ дээрэ)

хэзээдэшье гарахагүйб! Айһандаа зүрхэмни амаараа гарашан алдаал! Танайхин хайшан гээд, нэгэшье айнгүйгөөр тэндээ зогсодог, үгэ хэлээдэг, дуу дууладаг хүнүүд гээшэбта?!»

Энээн шэнгээр Сэсэгмаа бэлигтэй гуурһаяа үшөөл түргэн хурсаар уран зохёолой талмай дээгүүр мухаржуулжал байха бээ гэжэ үнэн зүрхэнһөө хүсэнэбди.

Үшөө нютагаймнай хүнүүдэй нэгэ һанамжа бии. Орос гүрэнэймнай хойто хазаартань оршодог Петербург хотомнай хододоо бүрхэгшэ, бороотойшог ба манатайшаг сагай уларилтай нютаг аабза. Харин бидэ, буряадууд, талын хүнүүд байһан хадаа, тарбаган шэнги таладаа золтой ябадаг зон гээшэлди даа.

Тиимэхээ уһаар элбэгшэ, уйдхартайшаг Питерээ урихан налгай, наратайшаг Улаан-Үдэ хототойгоо андалдаад, наһанайнгаа намарай набшаһадай һаршаганахын үедэ нютагаа бусахада ямархан ааб?

Саашань дашарамдуулан хэлэхэдэ, дэлхэйн ехэ арадуудай долгин соо дүтынгөө дүтэ ашанар, зээнэрэ болон гушанарашье төөрүүлэнгүйгөөр, шэнгэнгүйгөөр, тэдэнэ гарабал түрэлтэйгөө холбоотой байлжа, түрэл буряад хэлынь мартуулхагүй гэхэ мэтэ, уг изагуураа мэдүүлжэ гээшэмнай юунһээшье шухала хэрэг бэшэ аал?

Даша-Нима ХОБРАКОВ.

Бурядай арадай поэт, журналист, публицист Цырендулма ДОНДОГОЙН 80 жэлэй ойдо

ЯЛАС ГЭМЭ ХУРСА БЭЛИГТЭЙ ҺЭН

1932 оной декабриин 21-дэ Яруу-нын аймагай Нархата нютагта Цырендулма Дондогой түрэнэн юм. Оройдоол 3-дахи класста һураха үедөө эгээл түрүүшынгээ шүлэг бэшэһэн байна. Улаан-Үдын багшанарай училищи дүүргээд, Хурамхаанай аймагай Аргата нютагта ажал-лайнгаа намтар эхилһэн байха юм. Удаань Д.Банзаровай нэрэмжэтэ Бурядай гүрэнэй багшанарай институтдай буряад хэлэ бэшэгэй таһаг түгэсхэжэ, Яруунын аймагай Иисэнгын, Эгэтын-Адагай хургуулинуудта дипломоо абананай удаа багшалһан байна. "Буряад үнэн" газетын редакцида һонин

статьянуудые бэшэдэг бэрхэ багша уригдажа, журналистикын хүнгэн бэшэ харгы шэлээ бэлэй. Олон олон жэлнүүдэй хаһада тус газетынгээ соёлой болон хургуулиин таһагыг даагшаар ажаллажа, олон залуу журналистнуудай хурган хүмүүжүүлэгшэ болоо, Монгол туургата арадуудай хүүгэдэй уран зохёолшодой уласхоорондын эблэлэй секретарь байгаа. Гушаад гаран жэлдэ хүүгэдэй зохёохы ажалда зорюулагданан "Хонхо" хуудаһануудые "Үнэндөө" саг үргэлжэ гаргаба. һүүлэй жэлнүүдтэ "Морин хуур" гэнэн уран һайханай журналай редактор байгаа.

Үнгэрһэн зуун жэлэй табяад онуудаар, оюутан байха үеһөө түрүүшын шүлэгүүд "Буряад үнэндэ" хэблэгдэһэн байна. Удаань "Хабарай аялганууд" ("Мелодии весны") гэнэн суглуулбари соо Цырен-Дулма Дондокова-Номын гэнэн һүлдэ нэрэ обогоор (псевдоним) шүлэгүүдын хэблэгдээ бэлэй. 1962 ондо "Буряад басаганай дуун" гэнэн нэрэтэй түрүүшын ном барлагдан гараа һэн. Тэрэнэйнь удаа хамта дээрээ шүлэгүүдэйнь, поэмэнүүдэйнь 12 ном хэблэгдэһэн байна.

Цырендулма Дондогойн уянгата поэзи соо хүсөөр дурагүй хүндөө хадамда гараһан буряад эхэнэрэй зоболон тухай шүлэгүүд-дуунууд олон юм. Эдэ шүлэгүүд-дуунууд өөһэдөө нэрэнүүдээрээ удхыень гэршэлнэ: "Басаганай нааданда дуулагдаһан захяа", "Бэһэлиг туйба хоёр", "Бэриин гомдол", "Нютагаа бусаһан бэриин дуун", "Эжыни, хайрлаарай"... Эдэ дуунуудай уянгата героининуудта морин-эрдэниин, хада уулануудай образууд хадаа тоонто нютагайнь һур һүлдэ тэмдэгүүд болодог байна.

Поэт шүлэг бүхэн соо уянгата героининуудайнгаа досоохи хүндэ байдал, һанал бодол ехэ зүбөөр дамжуулжа шадана, тиин буряад эхэнэрэй ажабайдалтай, һанал бодолнуудтай, зобоһон үйлэнүүдтэй уншагша танилсана, һанаата болоно. Бүхы наһанайнь оюун ухаанай гол шалгагша болоһон эхын образ эхэнэрэй образ элирхэйлэлгэдэ гол һуури эзэлнэ:

**Эжыни гоёор
ажалладаг юм һэн.
Этигэгты: гоёр гэнэб,
гоёор!**

**Хэдышье эжыгээ
һажаахадаа, һэ! –
Хүрэдэггүй һэн даа
мини хоёо.**
Үндэһэн арадай шэнжэтэй эхын образ, мүн буддын шажанай Дара эхын образ бэе бээтээ тааралдана.

**Сансарын зоболонто
далайн
Саадахи эрьедэ хүрэхэ
Сарюун хүсэл түрүүлһэн
Сагаан Дара эхэдэ
мүргэмэй!**
Өөрингөө эжы, эхэ болоһоной эгээл ехэ жаргал бэе дээрээ мэдэрһэн уянгата шүлэгэйн героини иигэжэ хэлэнэ:

**Энээхэн ногоон дэлхэй
дээрэ
Эхэнэрэй бэе оложо
түрөөд,
Эхын жаргал эдлэжэ
ябаханаа
Эрхим юумэ байха гү?**
Эхэ хүнэй баяр баясхалан, һанаа зоболго, үхибүүндээ үдэр бүриин сэдхэлээ табилга бидэ поэдтэй хамта мэдэрнэбди. Ажабайдалай юрьезн соо үнгэрһэн эхын бодолые эрээдүүдэ ехэ болоһон басаганайнь эхын жаргал эдлэхэ гэнэн үүргэ баясуулна.

Ц.Ц.Дондогойн шүлэгүүд арадай дуунуудай түхэл маягуудта дүтэ, адли гэжэ нэгэнтэ бэшэ литература шэнжэлэгшэд бэшэһэн, шэнжэлһэн байдаг. Арадай аман зохёолой үрэ нүлөө тэрэнэй шүлэгүүдэй мурнууд соо онсо һуури эзэлэнхэй юм. Жэшээнь, "Холын харгыда" гэнэн

шүлэгын арадай үндэһэн заншалуудта түшгэлэнхэй, удаань энэ шүлэгын олондо мэдээжэ дуун болонхой бшуу. Поэдэй шүлэгүүд түрэл ороноймнай болон хариин хэблэлнүүдтэ олон арадай хэлэнүүд дээрэ оршуулагданхай.

Республикын арадай поэт өөрөө оршуулгын ехэ ажал хэһэн байна. Оюутан байха үедөө С.Михалковой "Степа ахатан" гэнэн ном-поэмэ, удаань С.Маршагай "Матархай үйлсын Мартамхай" гэнэн поэмэнүүдэй, ульгэрнүүдтэй суглуулбари барлан гаргаба. А.Пушкинай шүлэгүүдые, "Коломнодохы гэрхэн" гэнэн поэмэ, В.Шекспирэй "Гамлет" (Буряад драмын академическэ театрта табигдаа) гэнэн трагеди, Г.Лонгфеллын "Гайавата тухай дуу", М.Лермонтовэй, А.Ахматовай, Л.Украинкын, П.Нерудын, Д.Нацагдоржын шүлэгүүдые, Ч.Айтматовай "Буранный полустанок" гэнэн роман, мүн хуушан монголһоо зохёолнуудые, буддын шажанай литература оршуулан ехэ аша габыятай юм.

Буряад литературада Цырендулма Цыреновна Дондогойн оруулан хубита тон ехэ гэшэ. Арадтаа аша тһатай, аргагүй ехэ ажалын үндэрөөр сэгнэгдэнхэй байна. Буряад Республикын арадай поэт, Бурядай болон Российн соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Бурядай Журналистнуудай холбооной Я.Гашегай нэрэмжэтэ шангай лауреат, Хүндэлэлэй орденото, олон медальтай алдар суутай поэт, ялас гэмэ хурса гуурһатай журналист, мэдээжэ публицист, баян дүй дүршэлтэй хурган хүмүүжүүлэгшэ, энэрхы сэдхэлтэй эжы, хүгшэн эжы байһан юм. "Биб" гэжэ бээ дээгүүр сэгнэдэггүй, ажалша абари зантай, арад зонойнгоо һур һүлдэ, хии мориине дээрэ үргэжэ ябадаг, зохёохы ажалла зондоо зорюулдаг поэт-эхэнэрэй нэрэ хүндэ, ажалай аша габыа арад түмэнэймнай сэдхэлдэ хэээдэшье мүнхэ үлэхэ!

**Оюна ЗАБАНОВА,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй
кандидат
Бэлигма ОРБОДОЕВА
оршуулба.**

«Будамшуу» зүжэг

АРАДАЙ АРТИСТЫН НЭРЭ МҮНХЭЛЭГДЭБЭ

Һаяхан шэнээр табигданан Ц.Шагжинай "Будамшуу" гэнэн шог ёгтото зүжэг (режиссёрын - бүхэроссийн "Алтан баг" шанда хүртэгшэ Туяна Бадагаева) харуулагдажа, һорниин ролие шадмар бэрхээр наададаг байһан республикын арадай артист, Хориин аймагай бүянтай зоной Булам нютаг тоонтотой Чимит Ринчиновэй дурасхаалда зорюулагданан байна. Бэлигтэй артист амиды мэндэ байгаа һаа, 60 наһа хүрэхэ байгаа. Тиимэһээ хүлөө гэшэхын аргагүй олон хүн зон, нютагаархидын, түрэлхидын, суг хүдэлһэн нүхэдын түрэл Буряад театрамнай сугларжа, һонин зүжэг (40-50 жэл харуулагдажа, шэнэлэгдэжэ байдаг) харагшадай анхаралда дурадхаба.

Зүжэгэй урда тээ тайзан дээрэ суг наадаһан Чимит Ринчиновэй театрай уран һайханай хүтэлбэрилэгшэ Цырен-Доржо Бальжанов, Российн арадай артист Михаил Елбонов, удаань республикын соёлой министрэй орлогшо Сергей Добрынин, мүн һүүлдэнь театрай директор – Доржо Балданов, Хориин аймагай захиргаанай гулваа Баир Жамбалов, ВСГАКИ-гай профессор Валентина Найдакова, Российн габыата артист Доржо Сультимов, бусад суг һураһан хани нүхэдын ехэ һайханаар дурсажа, һайхан сэдхэлтэй, эсэгэ, бэрхэ артист, найдамтай нүхэр, гартаа эмтэй баряаша угтай байгаа гэжэ тэмдэглэһэн байна. "40 градус халуунда зундаа гастролиин үедэ "Будамшуугаа" табихадаа, бэе дээрээ хүитэн уһа аджажа байжа наададаг һэмди..." гэжэ Михаил Гомбоевич хөөрөө һэн. Хориингоо нэгэ үйлсэдэ нэрэ, обогын үгэхөө байһан тухайгаа Хориин

аймагай дарга Б.В.Жамбалов хэлэжэ, эндэ сугларашадые баясуулан байна. Чимит Ринчинов тухай ном хэблэлгэдэ өөһэдынгөө хубитые нютагайнь хүн бүхэн, артист бүхэн оруулжа зэргэтэй гэжэ искусство шэнжэлэгшэ, эрдэмэй кандидат Валентина Бабуева онсолбо.

Арад зоноо үргэдэг, баяшуулые уран хурса үгөөрөө хэлээдэг, торгодог алдар суутай Будамшуу хүбүүн (республикын габыата артист Сэнгэ Ломбоев) харуу, хяһуур зантай һорниин баяниие (республикын габыата артист Солбон Субботин), Пиглай һамгыень (Российн арадай артистка Марта Зориктуева), бэрхүү, ноёрхуу, һайрхуу Елбой ноёниие (республикын арадай артист Зорикто Ринчинов), тэрэнэй билдагууша, һайзгай зантай Билдуу орлогшыень (республикын габыата артист Бэлигто Дамбаев), худалаар харданан ламые (Российн габыата артист Олег Бабуев) хэлээнэ. Харин юрын арадаа түлөөлһэн Найдан үбгэниие (республикын габыата артист Баир Бадмаев), Гэрэл басагыень (артистка Ольга Ранжилова) баяд, ноёдой "һабарһаа" Будамшуу аршалан абарна...

Олондо мэдээжэ болоһон шог ёгтото зүжэгөөрөө, һорниин, телевиденээр Түдэб баабайн, бусад 100 гаран ролёороо суурхаһан, бэрхэ артист байһан Чимит Ринчиновэйнгээ дурасхаалда зорюулан артистнарые түрэл тоонто Булам нютагаархидын – дарга В.А.Будаева түрүүтэй зон олоороо хани халуунаар амаршалба, зундаа гастрольдо зүжэг наадантаныа Буламаа ерэхыень уриба, халуун сайн, эдеэнэй дээжээр хүндэлбэ. Булам нютагаархидай эблэлэй түрүүлэгшэ, БГСХА-гай багша Ж.Ш.Мархюевагай, түрэлхидэйнь, нютагаархидайнь үүргэ, нэрыень мүнхэлүүлхэ хэрэгтэ оруулан хубитаны ехэ гэжэ тэмдэглэжээр.

Хэлэн ажалын, нэрэ зэргэнүүдын зүрхэ сэдхэлдэмнай хадуугдаха, хоёр басагадын Чимит Ринчиновэй нэрыень нэрлүүлхэ байха. Ум мани бадмээ хум!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Оюутад - манай ерээдүй

БУРЯАДАЙ ГҮРЭНЭЙ ХҮДӨӨ АЖАХЫН АКАДЕМИ БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ХҮГЖЭЛТЫН ТҮЛӨӨ

Соёлой һонин

ДУЛМА СУНРАПОВАГАЙ ХУБИИН КОНЦЕРТ ЗЭДЭЛЭЭ

“БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ҮДЭР” гэхэн республикын хайндэрэй хэмжээндэ манай Академиин оюутадай дунда заншалта мал ажахы эрхилхэ заншал бэхижүүлгэдэ болон буряад хэлэнэй мэдэсэ шалгалгада шэглүүлэгдэн хэм-

жээ ябуулганууд жэл бүхэндэ үнгэргэгдэдэг юм. Тиин мүнөө буряад хэлэнэй конкурс, хони гаргаха заншалаар мурьсөөн, мал ажалай юрэнхы мэдэсээр олимпиада эмхидхэгдээ.

Буряад хэлэнэй конкурсдо Агын Бадма Дымбрылов, Хэжэнгын - Соёл Цыдыпов, Хориин Зоя Томитова болон бусад шалгараа. Гадна Улаан-Үдэ хотын 18-дахи нургуулида буряад хэлэ үзэһэн Маргарита Мазур болон Любовь Красовская яһала һайн мэдэсэтэйгээ гэршэлээ гэжэ тэмдэглэмээр. Һонин юумэн гэхэдэ, Тыва Республикын оюутад бэшэмэл даабари дүүргэхэдэ, гэрэй амитадай нэрэнүүд тыва болон буряад хэлэнүүд дээрэ адлирхуу гэжэ гайхан обёороо. Жэ-шэнь, буха – буга, хурьган

– хураган, хонин – хой. Монгуш Айдын, Иргит Аян, Соёл Шагдаров, Жаргал Бадмаев, Евгений Цыбиков, Доржо Доржиев гэгшэд заншал соонь хони гаргажа шадаа. Басагад гэдэнэ аршахадаашье ядахагүй байна. Эндэ Туя Аюшеева, Гэрэлма Гундуева, Лариса Маланова, Елена Сыбыкова, Аяна Монгуш гэгшэд эрхим жэшээ харуулаа.

Манай оюутад республикын хэмжээ ябуулгануудташье эдэбхитэйгээр хабаададаг юм. Тэдэ Үндэһэтэнэй номой санда эмхидхэгдэн буряад уран зохиолшон Цыдып Цырендоржиевтай,

залуу шүлэгшэн Амгалан Будаевтай уулзалгада хабаадаа. Оюутаднай илангаяа жэнхэни буряад хэлэнэй гуламта болохо Буряад драмын театрта ехэ дуратай. Театрай 80 жэлэй ойн баяр, Россиин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, мэдээжэ композитор Владилен Пантаевай ойн баярай үдэшэ, Болот Ширибазаровай “Энэрил хайра”, Цырен Шагжинай “Будамшуу” гэхэн зүжэгүүд болон бусад һонирхуулан хэмжээ ябуулганууд олон юм.

Манай оюутад ерээдүйдэ хүдөө нютагуудаа үргэхэ ха-

лаан гээшэ. Теэд булта оюутадай түрэл хэлээ мэдэхгүй байһыень халагламаар. Зариманиинь нургуулиин лэ-лээ мэдэнэ. Академидэмнай буряад хэлэн гансал гуманитарна факультетдэ заагдадаг. Арадайнгаа ёһо заншал, түүхэ, соёл һайн мэдэхын тула оюутаднай түрэл хэлээ мэдэхэ ёһотойл. **Түрэл нютагтаа, түрэлхи хэлэндэе дуратай үхибүүдые манай академидэ орожо һурыг гэжэ уряалнабди!**

Жаргалма МАРХЮЕВА.

“Шамдаа зорюулнаб...” гэхэн концертнэ программадаа Дулма Сунрапова шэнэ дуунуудые зохиоогоо, шэнэ гоё һайхан хубсаһа оюулаа. Хоёр часай хугасаада табигданан концерт нюдэ сабшаха зуура үнгэршоо. Тайзан дээрэ хүшээ татагдаһанай һүүлээр, харагшад удаахан зал соогоо һуугаа. Харагшад Дулматай хахасаһаяа һанаагүй мэтэ үзэгдөө.

Юлия, концерт харагша:

- Би балайшые хүгжэм дуунда һожортой бэшэб. Зарим нэгэ дуу хүгжэмэй концерт хараад, эсэшэдэгби. Харин мүнөөдэр ехэ гоё, аажамхан, зохидхон, эгээл тааруу концерт харабаб.

Галина, харагша:

- Согто-Хангил нютагаймнай басаган иимэ одото дуушан болоһондонь ехэ баяртайбди. Ямар олон зон Дулмын дуу шагнаһаяа ерээ гээшэб! Нютагайнгаа басагаар омогорхонбди!

Байрма Базаргуруевна, Дулмын эжы:

- Ехэ удха шанартай үйлэ хэрэг боложо байна. 10 жэлэй саана Дулмын одото харгы энэл Оперо болон баледэй театрай тайзан дээрһэнэ эхилһэн юм. Тиихэдэ эдирхэн Дулма одоол артистка болохоёо шэлээ бэшэ гү? Басагыемни дэмжэжэ, өөдэн үргэжэ, хамһалсажа, дүнгэжэ байһан хүн зондо ехэ баярые хүргэнэб!

Цырегма САМПИЛОВА.

ГУРБАН ҮЕЫН УРАН ГАРТАН

Хүн ба үе саг

Үдэшлэн боро хараан...

Гэр соо аалин намдуу...

“Овдоо, энэ бэшэлгэ, зурал-гаяа орхи саашань, абгайшни ерээд, шамайл хараалай даа...” - гэхэн үгэнүүд гэрэй буланда һууһан хүгшэн эжын зүгһөө аалиханаар соностоно. Үнгэтэ шэрээр юумэ зуража һууһан басаган тэрэниие шагнаагүйшэ болоод, саарһаяа саашань орхихо дурагүй, зурагуудаа дахин, дахин харана. Эдир уран зурашын урдань Элдек горхойной эрьсээр наран тээшэ эрмэлзлһэн намняа сэсэгүүдэй хатар наадан, хүн зон, үхэр малнууд зураг дээрэн тодорно. Басаган мүнөөдэртөө баһа Бододин басага гоёр зураа. Зурагынь харахада, тон гоё. Угалза хээтэй гутал үмдэнхэй, улаан ногоон сэсэгүүдээр шэмэглэгдэн ехэ пулаад ээм дээрээ хэдэрэнхэй, пулаад дээгүүрнэ үдхэн хара гүрлөө үһэн долгилно.

Эрдэмтэ Н.И.Гладкова Баргажанай эвенкнүүдэй ажаһуудал тухай шэнжэлэг хэхэдэ, бишыхан басаганай зурагуудаар ехэ һонирхожо, гэрэй амһартануудые зуруулаад, Ле-

нинградаа абаашанан юм. Удаань тэрэ басаган Ленинградтай багшанарай институтдай түүхын факультетдэ һурахадаа, баһа һайнаар зурадаг байба. Тэрэ үедэ залуухан Дуся уран зурагай кружошто ябадаг байгаа. Институтдай наһажаал багша уран һайханай графикаса факультетдэ һураһыень дурадахан юм. Харин тэрэ саг үни ошонхой. Тиибэшые Ленинградтай

залуухан багша Евдокия Яковлевна, илангаяа залуушуулые уран һайхан зураглалда һурган хүмүүжүүлгэдэ ехэ аша габыятай. Баунтын районной эвенк хүүгэдэй Соёлой түбүүдые эмхидхэн байгуулжа, аша үрэтэйгөөр хүдэлгэжэ шадаһан юм. Мүн лэ Хурамхаанай аймагай Алла нютагай соёлой хүдэлмэри тон эдэбхитэйгээр ябуулан байна. Мүнөөшые түрэл нютагайнгаа

залуушуулые дэмжэжэ, һургаал заабари үгэдэг. һурагшадаа гоё һайханда, хизаар орондоо дурлуулжа шададаг. Дүй дүршэл ехэтэй багша эвенкнүүдэй ёһо заншалнуудһаа һабагшалан, шэнэ онол аргуудые бэдэржэ, һуралсалай-методическа пособидо толилуулдаг.

Евдокия Яковлевнагай гэр булэ зохиёохы ажалтай ехэ дүтэ. Евгения басаганиинь товаровед мэргэжэлтэй, үндэһэтэнэй хубсаһа оёходоо бэрхэ дизайнер. “Арқо” гэхэн француз уран һайханай фильмдэ буулгагдаха костюмуудые оёһон юм. Ехэ хүбүүн Эдуард – ангуушан, Марина – кумалан болон гуталнуудые оёлгоор уран гартан, Виталий – багша, баһал уран дархан. Бултадаа дээдын мэргэжэлтэйнүүд.

Уг гарбалайнгаа уран бэлигые абажа гараһан, хүмүүжүүлэгдэн ашанар, эзэньрын баһал бэлигтэй. Аша басаган Светлана энэ зундаа Эрхүүгэй губернаторай захилаар «Байгалай» уулзалгануудта хабаадажа, орон нютагуудай түг дээрэ (бисерээр) угалза хээнүүдые уран наринаар гар-

ганхай. Мүн лэ заахан Катя зээнэ баһал юумэ зураха дуратай, хододоо саарһан карандаш хоёрые баряад ябадаг. Энэниинь хүгшэн эжынь ехэ һайшаажа, зүбөөр зураһыень ойлгуулдаг.

Һурагшадтай, нютаг зонойнгоо дунда хүндэ ехэтэй Евдокия Яковлевнагай һанаан сэдхэл дүүрэн. һанаһан, хүсэһэн ажал хүдэлмэри урагшатай. Олон жэлдэ мартагдаһан шахуу соёлой хүгжэлтые мүнөө үеын эрилтэдэ хүргэнхэй. Эвенк арадай эгээл элитэ олиниитын ажаябуулагдаһадай нэгэн болохо Евдокия Яковлевна Романовагай ажал хүдэлмэри олон тоото шагнал урмашуулгануудта хүртэнхэй: “Арадай гэгээрэлэй отличник”, Буряад Республикынгаа Правительствын болон Арадай Хуралай зүгһөө Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнадаһан намтартай.

Мүнөө үедэ Евдокия Яковлевна урдынхидаал адли эвенк арадайнгаа уран гартанай мэргэжэлые хүгжөөхэ шэнэ онол аргуудые бэдэрхэ хүсэлтэй.

Дулгар ДОРЖИЕВА.

АРИГ УС

07.00, 08.30, 23.00, 00.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"
09.00 *НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ*

СТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА (16+)
19.15 *АФИША* (6+)
19.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС* (16+)

ТИВИКОМ

06.05, 20.05 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ* (12+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+)

15.05 Т/С *ЗОЛОТАЯ ТЕЩА*
15.45 М/Ф
16.05 Х/Ф "ПРЕДЕЛ ВОЗМОЖНОГО"
17.30 *КУМИРЫ: БОЛЬ, О КОТОРОЙ МЫ НЕ ЗНАЕМ* (12+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

ЙЦЕВОЙ*
10.30, 20.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
11.00, 18.00, 19.00, 00.30 Т/С "ДАЕШЬ, МО-ЛОДЕЖЬ!" (16+)

НТВ

06.55 *НТВ УТРОМ*
09.35 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
10.30, 16.30, 19.30 *ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ*

НИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
20.30 Т/С "ЛИТЕЙНЫЙ"
22.25 Т/С "ДИКИЙ-3"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ПОГОНЯ ЗА ТЕНЬЮ"
02.35 *КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС* (0+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 *СЕЙЧАС*
07.10, 06.15 Д/С "ПЛАНЕТЫ"
08.00 *УТРО НА 5* (6+)

Четверг, 13

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 *ДОБРОЕ УТРО*
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 *КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА*
10.35 *ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ*
10.45 *ЖИТЬ ЗДОРОВО!* (12+)

12.00, 12.30, 12.50, 13.50
14.50, 15.50 Т/С "ЕФРОСИНЯ. ТАЁЖНАЯ ЛЮБОВЬ"
16.45 Т/С "КРОВИНУШКА"

КУЛЬТУРА

07.30 *ЕВРОНЬЮС*
11.00 *НАБЛЮДАТЕЛЬ*
12.15 Х/Ф "ЧЕХОВ И КО"
13.05 Д/С "ВЕСЕЛЫЙ ЖАНР НЕВЕСЕЛОГО ВРЕМЕНИ"

07.00, 08.30, 23.00, 00.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)

АРИГ УС

07.00, 08.30, 23.00, 00.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)

10.05 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ* (12+)
10.25 Д/Ф "ОРУЖИЕ XX ВЕКА"
10.35 Т/С "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

04.15 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55 *НТВ УТРОМ*
09.35 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
10.30, 16.30, 19.30 *ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ*

«РОССИЯ»

06.00 *УТРО РОССИИ*
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

11.30 *КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ* (12+)
12.00, 12.30, 12.50, 13.50
14.50, 15.50
16.45 Т/С "КРОВИНУШКА"

КУЛЬТУРА

07.30 *ЕВРОНЬЮС*
11.00, 16.40, 20.30, 00.40 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ

06.05, 20.05 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ* (12+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+)

АРИГ УС

07.00, 08.30, 23.00, 00.30 *ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)

07.30, 10.05, 02.15 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ* (12+)
07.50, 15.50, 18.50 *ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ* (6+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

01.00 Т/С "ВСЁ ТИП-ТОП, ИЛИ ЖИЗНЬ НА БОРТУ" (12+)

НТВ

06.55 *НТВ УТРОМ*
09.40 *ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД* (0+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 *СЕЙЧАС*
07.10 *МОМЕНТ ИСТИНЫ* (16+)

Пятница, 14

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 *ДОБРОЕ УТРО*
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 *КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА*

07.30 *ЕВРОНЬЮС*
11.00, 16.40, 20.30, 00.40 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ

«РОССИЯ»

06.00 *УТРО РОССИИ*
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

06.05, 20.05 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ* (12+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 22.30, 01.40 НОВОСТИ ДНЯ(16+)

ТИВИКОМ

06.05, 20.05 *СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ* (12+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 22.30, 01.40 НОВОСТИ ДНЯ(16+)

Суббота, 15

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'Хоккеисты', 'Умницы и умники', 'Слово пастыря', 'Абракадабра', 'Россия', 'Люди в океане'.

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'Диалоги о животных', 'Вести-Бурятия', 'Планета собак', 'Молодежь бурятии', 'Городок', 'Вести. Дежурная часть'.

КУЛЬТУРА

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'ЕвроНьюс', 'Библиейский сюжет', 'Большая семья', 'Романтика романса', 'Белая студия'.

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'Легенды мирового кино', 'Ариг ус', 'Афиша', 'Восточный экспресс: погода', 'Мунгэн сэргэ'.

ТИВИКОМ

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'Середина земли', 'В темноте', 'Середина земли', 'Новости дня'.

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'Х/ф Приключения принца Флоризеля', 'Утумата', 'Все золото мира', 'Восточная Си-Бирь'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'М/с Смешарики. Новые приключения', 'Умницы и умники', 'Слово пастыря', 'Монсуно', 'Чаплин'.

НТВ

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'ХВОСТ', 'СМОТР', 'Сегодня', 'Государственная жилищная лотерея'.

5 КАНАЛ

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, 15th. Includes programs like 'М/ф Сейчас', 'Сейчас', 'Агент национальной безопасности'.

Воскресенье, 16

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Змеелов', 'Армейский магазин', 'Аладдин', 'Смешарики. Пин-код', 'Здоровье', 'Непугуемые заметки'.

«РОССИЯ»

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Менялы', 'Вся Россия', 'Сам себе режиссер', 'Смехопанорама'.

КУЛЬТУРА

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'ЕвроНьюс', 'Обыкновенный концерт', 'Легенды мирового кино', 'Год ежа'.

АРИГ УС

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Альбы Паруса', 'Сто вопросов к взрослому', 'Мунгэн сэргэ', 'На ночь глядя'.

ТИВИКОМ

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Кумирь: боль, о которой мы не знаем', 'Зурхай', 'Радар-спорт'.

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Байки в банке', 'Детская площадка', 'Солнце', 'Вестник НХ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Мете-Омикс на СТС-Байкал', 'Аленький цветочек', 'Волшебное лекарство', 'Варежка'.

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Первая передача', 'Чудо техники', 'Поедем, поедим!', 'Дачный ответ'.

5 КАНАЛ

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, 16th. Includes programs like 'Америка до Колумба', 'Тигр-шпион в Джунглях', 'Сейчас'.

Амаршалга

Advertisement for 'Амаршалга' featuring Хүндэтэ Мэдэгма Тарбаевна. Text describes her as a 60-year-old woman with a rich life, and mentions her role in the 'Амаршалга' program.

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

Продаю 2-комнатную благоустроенную квартиру по ул. Боевой, 1 этаж, есть подполье, с/у совмещенный, большой, ухоженный, кабельно-домофон, Интернет. Тел.: 8-924-45-18-947.

Срочно сниму дом, комнату в малосемейке или полублагоустроенную квартиру. Недорого. Тел.: 63-80-88.

МОНГОЛОЙ ТЕЛЕВИДЕНИ ОРОН ДАЯАР

ДДЭШТВ гэнэн компани Ази даяар Монголой телевизийн 40 гаран сувгуудыг, тийхэдэ англи, герман, ород, хятад хэлэтэй DW-Asien, Outdoor TV, Bloomberg TV, Yvэр Монгол ТВ, Одон ТВ, SupremeMaster, Australa TV, Дом Кино, Музыка, Телекафе, CCTV-5, Шанхай, Бээжин гэхэ мэтэ каналнуудыг үзүүлжэ байдаг томохон эмхи юм.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй агшан зуур

2012 он – Россиин түүхын жэл

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

□ Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай наа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын хонорто дурадхыг гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36.

С дэ зурагуудта ламанар хатарай багуудые үмдэжэ байна.

Всеволод Пудовкиной “Потомок Чингис-хана” гэнэн фильмдэ 1928 ондо Тамчын (Гусиноозерскын) дасанда үнэгэрэгдээн хүүлшын шахуу Цам хатарай үзэгдэлнүүд буулгагданхай. Дасанай ламанар тэрэниие буулгахадань, ехэ дурегүйдээн юм. Энэ фильм дотор лама санаартан, тиихэдэ Англи гүрэнэй булимтаран эзэмдэгшэдшы муушалагданхай.

“Англи гүрэнэй эрхэтэд энэ фильмын түлөө ехэ мүнгэ дурадхаа. Гэбэшы тэдэндэ энэ фильм худалдагдаагүй. Фильм дотор муушалагдан зүйлнүүдые бэшэ харуулхагүйн тула тэрэниие худалдажа абаад, ласадан тамгалжа, хадагалхаяа наһанан байгаа”, – гэжэ режиссёрын хэлэнэ байдаг.

Тэрээн дотор ламанар барга, мунхагаар, мэхэшэ хүнүүд гэжэ харуулагдаһан байдаг.

Энэ фильм дотор Буддын шажанай дасанда үнэгэрэгдэдэг байһан ёһолонүүд ехэ нуури эзэлэнхэй. Цам гэжэ бүжэг наада харуулдаг һайндэртэ полковник хүнэй ерэжэ хабаадаһан тухай буулгабари хэгдэнхэй. Тэрэниие буулгаха замдань режиссёрто ехэ түбэг бэрхшээлнүүд ушарһан байна. Галуута-Нуурай дасанай олон ламанар шажан мүргэлэй ёһолонүүдые, Цам хатар бү буулгагы гэжэ ехэтэ хорихон, энэниинь буруушаһан юм. Энэ хэрэгээр хоёр үдэрэй туршада ехэ арсалдаан болоһон гэдэг. Тиихэдэнь республикын гүрэн түрэ Бандида хамба ламада хандаһан байна. Тэрэ үеын хамба хадаа лама багшанарай суглаа зарлажа, эблэршэгүй хоёр таладаа нүлөөлхэ шийдхэбэри абаа. Тиигэжэ энэ фильм буулгагдан түүхэтэй.

Махагалын һанал баримталагшын баг лама үмдэхэ гэжэ түхээржэ байһан зураг.

Хохимой баг. Иимэ багай доодо үргэниинь шүрэдэнхэй байдаг байһан. Тиимэнээ дээшэ доошоо хүдэлгэгдэдэг байһан юм.

Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

Ухибүүн бүхэн гартаа хүгжэмэй инструмент баринхай. Тэрээн дээрээ Цам хатарай үедэ наададаг байһан юм.

arslanmaker.livejournal.com

МОНГОЛЫЕ МОНГОЛООР НЬ ДЭЛХЭЙДЭ ТАНЮУЛЪАН БИЛГҮҮН НОМШО БЯМБЫН РИНЧЕНЭЙ ФОТО ТҮҮХЭ

Эр шадал, хүсэ бяраараа арад түмэйнгөө бахархал болгон баатруудын түүх олон байдаг. Харин эрдэм бэлиг, оюун ухаанаараа улсаа, саашлаад дэлхийе бүхийлгөсөн ухаантны түүхэ хурга дарамта юм.

эртний сэдэвт роман, "Бэр цэцэг", "Нууцыг задруулсан захиа", "Шүхэрч Буниа", "Ану Хатан" зэрэг олон сонирхолтой зохиол бэшэжэ үлдээжээ.

1956 онд "Монгол хэлэнүүдые харьцуул-

сэн хүн, хэнд ч гэсэн хэдэн цагаар ч хамаагүй мэдэж чадахаа зааж, хүдөөгийн арван жилийн сургуулиас ерэнхэн гуравдугаар ангийн хүүхдэд ч алаг үзэхгүй цаг гарган захиа бэшэжэ суудагсан. Хийж бүтээх, сурах мэдэхийн төлөө өөрийгөө дайчилж чаддаг хүн дээ. Гэрт нь ороход гурван бичгийн машин тавьчихсан нэгд нь орчуулга, нөгөөд нь судалгаа, нөгөө дээр нь зохиолоо бичээд тойроод л ажлаа хийгээд, юрэ зүгээр цагыг үнгөрөөдөггүй байсан.

Түрын дууллаа (гимн) заһаба. "Монгол Улсын шинэ Түрын дуулалын удха агуулгыг Төв хороо, Засгийн газраар хэлэлцэж байх үед "Халх монголчууд хамаг дэлхийн улс орнуудттай..." гэсэн үгийн талаар доктор Б.Ринчен өжилж, "Цэдэнбал дарга аа, хоёулаа гарах уу даа. Энэ дуунд чинь дүрбэд, буряад гэсэн үгэ алга" гэжэ хэлэжэ, заһуулжа байсан".

Францын нэгэ эрдэмтэн Монголд ерээд эрдэмтэн зохиолч Бямбын Ринчен гуайд хандан:

"Танай монголчууд мяха гурил хоёр л идэх юм. Ногоо жэмэсые хүнхэндээ бараг хэрэглэдэггүй юм байна. Тийм үү?" гэж асуухад Ринчин гуай "Францчууд та нар өөрсдийгөө маш их жимс ногоо иддэг гэж боддог байх. Та нар их л сайндаа арбаад түрэлэй жэмэс, ногоо иддэг. Харин монголчууд бид чинь тэр үбһэ ногоонһоо 500-аад түрэлые эдидэг юм. Гэхдээ бид та нартай адил химийн бодисоор бордсон хортой ургамал бэшэ, харин ч байгалийн унаган төрхөөрөө байгаа үбһэ ургамал эдидэг. Баһа та нар жэмэс ногоогоо огтхон ч боловсруулахгүй тэр чигээр нь шууд эдижэ байхда, бидэ малаараа дамжуулж боловсруулж хэрэглэдэг юм" гэж хариулсан гэдэг.

Хүндлэл. Нэгэн насанд багтахааргүй ехые бүтээсэн буурал эрдэмтэндээ монголчууд хайртай. Нэрнээс нь цаашхийг мэдэхгүй энгийн нэгэн ч Б. Ринчен гэдэг нэрийг хүндэтгэн хэлдэг. Шавь нь байгаагүй ч номыг нь биширсэн хэн ч түүнийг Ри багш гэж дотносон дууддаг. Хүн бүрээр зүгээр л хайрлуулж, хүндэтгүүлнэ гэдэг их хувь тавилан. Тэр тавиланг хэрийн хүн оюунаараа зурдаггүй.

www.24tsag.mn

www.24tsag.mn
ХОЛБООТОЙ БАЙА!

Хөшөө. Улаанбаатарын төв хэсэгт эрдэм номын дүү эгшиглүүлж байһан энэ байшингийн урда дэлхийн дэвжээтэй их эрдэмтэн Бямбын Ринченгийн хүрэл хөшөө бий. Түүний дор Еншөөбүү Бямбын Ринчен гэж хуучин монгол бичгээр бичсэний арда баһа нэгэн хавтгай дээр:

Аяа! Мундашгүй эрдэм сурахад нас даан ч богино! Аяа! Мунхагийн дунд суухад нас даан ч урт! гэсэн хоёр мөрт байха.

Түүний хэлсэн энэ үг амьдралыг нь харуулах шиг. Монголын шинжлэх ухаанд асар их хувь нэмэр оруулсан энэ эрхэм хамалганай үедэ ехэдэ дарлуулһан гэдэг. Билгүүн номчийг мэндэлсний 100 жилийн ойд зориулж 2005 онд түүний хөшөөг босгожээ.

Номой санда. Энэ эрхэм хүн хэл шинжээч, ардын бэлиг судлаач, зохиолч, сэтгүүлч, орчуулагч, шүүмжлэгч, угсаатан зүйч, бөө судлаач... байсан юм. Бямбын Ринчен нь Цогт тайж киногоороо 1945 онд төрийн шагнал хүртсэн. "Үүрийн туяа" гурамсан роман, "Заан залуудай" балар

сан түүхэн хэлний зүй" бүтээлээрээ Унгар Уласта (Венгридэ) хэл бичгийн ухааны докторын зэргэ хамгаалжээ. Тэрэ Улас түрын хамалганда үртэжэ, 10 жилийн ял авсан боловч ород хэлые гаргуун эзэмшсэнийхээ хүчинд шоронгоос гарч байсан түүхтэй ч, үндэсний үзэлтэн энэ хүн амьдралынхаа турш социалист нийгмийн дарамтал доро байсан билээ.

Чихний чимэг болсон аялгуу сайхан монгол хэл, Чин зоригт өвгөд дээдсийн минь өв их эрдэнэ. Сонсох бүр яруу баялгийг гайхан баясаж, Сод их билэгт түмэн юүгээн бишрэн магтмуу би!..

Тэрэ Монголын үндэсний их соёл, уламжлалыг хадгалан үлдэхийг хэшээдэг, хүсэдэг, тэмцэдэг нэгэн байв.

"Монгол хэл соёлын төлөө тууштай тэмсэгшэ Бямбын Ринчен хаа нэг томошуулые үгээр мохоожо авдаг нэгэн хэдий ч бас нөгөөтэйгүүр энгүүн хүн байлаа. Сурья мэдье, заалгая шамдья гэ-

Их эрдэмтэн 1975 онд эхнэр Раднаагийн хамт

Энэдхэг ороной тэргүүлэгч Гандитай хамт

Ринченгийн Барсболд: Аав минь бичгийн хоёр машин зэрэгцүүлж тавиад сууж байдагсан

"НЮАНС" УЛААН-ҮДЭ РҮҮ ХҮЛЭГЭЙ ЖОЛОО ДАХИН ЗАЛЛАА

«Нюанс» хамтлагийнхан энэ жилийг хойто хүршэдэ үнгэрөөһөн гэхэдэ үлүү болохогүй. Тэд өмнө нь СССР-эй арадай зүжэгшэн, Буряадай арадай зүжэгшэн К.И.Базарсадаевын Соёлын фондын урилга болоод Улаан-Үдэ хотын үзэгшэдэй хүсэлтээр чамгүй олон тоглолто хийсэн юм.

Энэ удаа тус хамтлагийн Орос руу хүлэгэй жолоо залаһан энэ жэлэй табадахи аялан тоглолт болж байгаагаараа онсолог аж

"Нюанс" хамтлагийн уран бүтээлийн цөм болсон классикын болон попера дуунуудыг Оросын холбооной улсайд үзэгшэд үндэрөөр хүлээн абажа, "Монголын хамтлаг дуучдаас анх удаа классикын болон попера тоглолтые бүрин хэмжээгээр хилийн чанадад толилуулла" гэх зэрэг мэдээ, мэдээлэл тус хотын сонин хэвлэлүүд, сайтуудад нийтлэгдэж байсан

билээ.

Харин энэ удаад "Нюанс" хамтлагийнхан Улаан-Үдэ хотын Буряадын Үндэсний Телерадио Компани "Бурятия" телевизийн хүсэлтээр "В Кругу друзей" /"Нөхдийн хүрээлэлд"/ шэнэ жэлэй баярын дамжуулгада уригдан оролцохоор болжээ. Энээхэн нэбтрүүлэг нь Оросын "Россия-1", мүн "Россия-24" сувгуудаар шинэ жэлэй урдахана цацагдах юм байна.

Тус хамтлагийнхан 12 сарын 11-нд эх орондоо эргэн ирээд шэнэ жэлэй баярые тохиолдуулан олон сайхан уран бүтээлээ монголынхоо үзэгшэдтэ хүргэхээр түлэвлөд байгаа ажээ.

Тус хуудаһа Б.Гындынцыренов бэлдэбэ.

XVII ЖАРАНАЙ ХАРА УЯАН ЛУУ ЖЭЛ

ҮБЭЛЭЙ ЭХИН САГААГШАН ГАХАЙ НАРА -
ҮБЭЛЭЙ ДУНДА ХАРА ХУЛГАНА НАРА

Table with 8 columns: Буряад литэ, Европын литэ, Гараг Нэрэ Үдэр, Үнгэ Үдэр, Мэнгэ, хуудал. Rows 27-30.

Гарагай 2-то үбэлэй эхин сагаагшан Гахай нарын декабриин 10 (хуушанай 27).

Хүхэгшэн Могой, 8 сагаан мэнгын, шоройдо хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарал үйлэдэхэ, сан табуулха, хангал тахиулха, хахиуһанда үгэлыг үгэхэ, лусууд ба тэнгэри тахиа, дасан хийд бодхо, хэсэг даллага абаха, эм найруулха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, гэр байшан бариха, замда мүр гаргаха, мал газашань гаргаха, нүүдэл хэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, зээлеэр абаха, тангариг үгэхэ, наад тодхор дараха үйлэнүүдтэ найн. Байшан гэрэй хуури табиа, анда болосохо, модо отолхо, худалдаа хэхэ, заргалдаха, ном соносохо, эд, юумэ үгэхэ, шарил шатаахада муу.

Хүнэй үнэ абабал, амгалан байдалда найн.

Гарагай 3-да декабриин 11 (хуушанай 28).

Улаан Морин, 7 улаан мэнгын, түмэртэ хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, ехэ хүндэ бараалхаха, нүхэртэй болохо, шэнэ ноёниие табиа, захирхы тушаалай ажал хэхэ, модо отолхо, тангариг үгэхэдэ найн. Байра бууса түбхинүүлхэ, мори худалдаха, бэри буулгаха, хүүгэдые хүлдэ оруулха, газашань абуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, улай гаргаха, хүншүү гутуулхада сээртэй.

Хүнэй үнэ абабал, арасалдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 4-дэ декабриин 12 (хуушанай 29).

Улаагшан Хонин, 6 сагаан мэнгын, огторгойдо хуудалтай үдэр. Дашиниматай үдэр, Лхагвалхамцамай үдэр.

Бурханда зальбарха, хэсэг даллага абуулха, бэшэг зурхай зураха, дасанай тахил заһаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, өөрын амидаралда тунатай ажал хэхэ, хонинһоо ашаг шэмэ абаха, мал газашань үгэхэ, ажалшаниие абаха, бэри буулгаха, хурим найр хэхэ, огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүнтэй уулзаха, буянай үйлэ бүтээхэ, эхилхэ, дасан дуганай хуури табиа, гэр бүрихэ, худалдаа хэхэ, нохой абаха, хүн, мал ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, сэргэ хүдэлгэхэ үйлэнүүдтэ харша.

Хүнэй үнэ абабал, хүнэнэн зайлажа төөрихэ.

Гарагай 5-да декабриин 13 (хуушанай 30).

Шара Бишэн, 5 шара мэнгын, уһанда хуудалтай үдэр. Хутагын хурса үдэр.

Бурхан, лусууд тахиа, дасан шүтээн бодхо, нэргээхэ, арамнайлаха, лама болохо, бэшэг зурхай зураха, санаар

олгохо, номын хурал байгуулха, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, эм найруулха, бэри буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, сэсэрлиг байгуулха, шэмэг зүүхэ, буян наада табиа, туг дарсаг хийдхэхэ, хүрэнгэ табиа, харюулга хэхэ, түмэрөөр урлаха үйлэнүүдтэ найн. Ехэ гол гаталха, зааһа бариха, тангариг үгэхэ, хүүргэ бариха, хубаг татаха, дайсаниие номгодхо, шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, шэмэг оёхо, худалдаа хэхэдэ бүтээсэгүй.

Хүнэй үнэ абабал, эрлигтэй ушарха.

Гарагай 6-да үбэлэй дунда хара Хулгана нарын декабриин 14 (шэнын 1).

Шарагшан Тахяа, 4 ногоон мэнгын, уулада хуудалтай үдэр. Бальжиниматай (буян хэсэгтэй) үдэр, хутагын хурса үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, 8 лусууд тахиа, тахилда үгэлыг үгэхэ, лама болохо, номын үүдэндэ орохо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, ханаха, мори, үхэр номгодхо, гэрэй хуури табиа, гэр бүрихэ, үзэл үзэхэ, эм найруулха, замда гараха, эрдэмдэ нураха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, бэри буулгахада найн. Мал агталха, хурим хэхэ, нэхэхэ, нүүдэл хэхэ, ном соносохо, ехэ хэрэг үүдхэхэ, худалдаа хэхые тэбшэгты.

Хүнэй үнэ абабал, наһан хороогдохо.

Гарагай 7-до декабриин 15 (шэнын 2).

Сагаан Нохой, 3 хүхэ мэнгын, модондо хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, тэнгэри, лусууд тахиа, "Чавдор", "Уһан балин", "Лудор", "Лусын балин" үргэхэ, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худаг малтаха, модо хуулгаха, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, урлаха үйлэдэ нураасаха, ном заалгаха, лама болохо, арамнай хэхэ, хуули сааза гаргаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, нэеы гэр табиа, эм залахада найн. Бэри буулгажа, хүрэгэ оруулжа болохогүй, газар нэндэхэ, харюулга хэхэ, хубаг татаха, замда гараха, нүүдэл хэхэ, модо отолхо, тангариг табиахые хориглоно.

Хүнэй үнэ абабал, харагал шэрээл, арасалдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 1-дэ декабриин 16 (шэнын 3).

Сагаагшан Гахай, 2 хара мэнгын, хийдэ хуудалтай үдэр.

Лама хубараг болохо, тарни уншаха, замда гараха, гэр бүрихэ, эрдэм номдо нургаха, буянай үйлэ бүтээхэ, адууһа мал нургаха, гүлгэ тэжээхэ, харюулга, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, бэри буулгаха, шэнэ дэгэл эсхэхэ, модо отолхо, худаг малтаха сээртэй.

Хүнэй үнэ абабал, эд зөөри арьбажаха, үхэр мал үдэхэ.

ИТИГЭЛЫН ХАМБЫН ЗАХЯАНУУД

Арван нэг сарын 24-нд Итигэлын Хамбын үмэнь урта хара пальготой эрэ хүн үзэгдэв. Ондоо нэг хүндэ захяалал бичиг дамжуулаха зуураа тэр эрэ: «Донхон хамаг дайсадыг холодуулха хүсэтэй», - гэв. «Энэнь сургаал биш үү Холворхой! Холворхой!» - гэжэ Хамба лама товлолв.

Хүрээлэлтэ, хизаарлалтаас гадуур, сүлөөтэй, холворхойгоор бодомжолхо, дээдшүүлтэй зүвлэнгүй, өөрөө мэдээд, явдал үйлдэх авари зан гүйхэн бодолтой ноёдто шоо үзэгдэдэг. Гэв ч урид тэдэний санаагүй, хараалагүй түсэвтэй учирхадаа, нимэ ноёд тулгардан сандардаг. Дайсанийг илаха гэвэл, тэрэнийг сүрдүүлэн гайхуулах хэрэгтэй гэжэ Наполеон хэлсэн шүү. Тэгээд ч илагчдийг шүүмжилдэггүй сэн шүү. Бурханай Номын ёсоор болвол, оршолонгийн бодомжолгоноос гэтэлжэ гаралга шолмосые сухалдуулдаг. Тиймээс шолмосыг илахын тула бусад хүнүүдийн туршажа үзөөгүй, ямар ч уйтан хүрээлэлтээр хашагдаагүй, өөрын зам хүн шилэх ёстой. Энэл даа: «Холворхой! Холворхой!» - гэсэн Итигэлын Хамбын хэлсэн үгэнүүдийн удха.

Товч тайлвар Болотов Эрдэни багша найруулав, 1-дэх «в» гэр.

Арван нэг сарын 26-нд Итигэлын Хамба буряад аялга чагнасан эрэгтэй эмэгтэй хоёрын дүрэнүүдий үзүүлэв. Эрэгтэй нь хэлэв: «Эмэгтэйн тала зүүлжээ ород боложол байна». «Тэгэхдэнь бид буряадуд яаха бидь?» - гэв эмэгтэй нь. Итигэлын Хамба айлдав: «Хойто жилээс засрах».

Мүнөө үед олон залуу буряадуд түрэл хэлэ, заншилаа мартаж байна. Нэгэ шалтагаанинь гэвэл, буряад хэлний хэрэглэгдэдэггүй, хамаг хэрэг, яриануудийн гансал ород хэлэн дээр явуулагдадаг хотодо буряадуд олоороо зөөжэ ирэнэ. Тиймээс хотодо түрсэн хүүхэдтэ буряад хэлэн хэрэгтэй биш байна.

Тэгээд ч хотод юрэнхьдөө муу чанартай илч хүсэн ихээр суглардаг. Юундэв гэвэл, атаа мээн, уур хилэн, ташаал хурисал мэтгын муу мэдэрэлнүүдтэ баригдан олон хүнүүд хотодо байн шуу. Эсэстэнь муу илч хүсэн хүнүүдийн сэдхэлдэ нэвтэргэ, оршин байгаа хүнүүдийг хүсэрхэн зонхилхо санал сэдхэлдэнь түрүүлнэ. Тэгээд ч хотодо ирэмсээрээ олон хүнүүдийн толгой үбэсчэ, тэдэ түргэн эсэхыгээ санадаг.

Эрхэ сүлөөтэй, зол азатай хүний нас нь эрдэни гэжэ тоологдодог. Иймэ нас тон хомор дайралдадаг аад, агуу их туйлалтануудга хүрэхэ арга боломжо олгодог. Гэв ч энэ нас тон хэврэг, богони болоно. Энэ насныгаа эдэ чанарнуудийг ойлгожо, тэдэнээс эгээл их ача тус олохоор өөсдыгөө бэлдэх чухала.

Товч тайлвар Пирангалаев Балдан багша найруулав, 3-дахи гэр.

Арван нэг сарын 28-нд Итигэлын Хамба лама нэгэ эмэгтэйдэ: «Сайн зүг харыг даа», - гэжэ хажуу тэгээс хин амаар ярижа байхыг үзүүлэв. Тэгээд тэрэ эмэгтэй хаажэ эхэсэн их цаарса задалжа эхилэв. Удаань Хамба лама айлдав: «Хүн чинь өөрөөн хоосон чанартай байдаг юм».

Үнэндөө хамаг үзэгдэлнүүдийн хоосон чанартай байдагыг түйж ойлгохонь хэсүү юм шүү. Тиймээс хамаг юумний хоосон, өөрын мүн чанаргүй, мүнхэ буса тухай шадаал бол, ходо ходо бодомжилхыг оролдогты. Хамагыг шүүн тодорхойлохо, элдэв арга хурга бэдрэх. Имагтал энэ учирта бага сага юумэ ойлгожо магад байхат. Хэды дахин үдэртөө мүнхэ бус (биш) тухай сананавта гэжэ зэргээр өөртөө асуудал тавигты.

«Үзэгдэлнүүд өөрөө амяараа, дулдыданги бишээр байдаг байвал, тэдэ бусад үзэгдэлнүүдээс уламжилан, дулдыдангыар бии боложо чадахгүй байгаа», - гэдэг шуу. Ямар ч үзэгдэл бусад үзэгдэлнүүдтэй шүтэн барилдажа бии боложо чадахгүй аад, өөрөө амяараа, биеэ даагаад оршижо чадахгүй. Шүтэн барилдалгын тодорхой жишээ бол толидо харагдадаг танай дүрэ болно. Толидо дүрээ харахын тула тон түрүүн толи болоод, хэдэн олон бусад шалтагаан, эрхэ нүхэсэлнүүд суг хамта тудалдаха, зэргэсэхэ учиртай. Толидо харагдадаг нюурайнгаа дүрэ үзэхэдөө, энэ дүрэ танай бодото нюур биш гэжэ та мэдэнэт. Тэрээнчилэн хамаг үзэгдэлнүүд шалтагаануудаас, эрхэ нүхэсэлнүүдээс шүтэн барилдажа бии болодог аад, тэдэ биеэ даагаад, аминдаа оршодоггүй.

Үзэгдэлнүүд эрхэ нүхэсэл, нэрэнээс шүтэн барилдажа оршидог ч бол хэрвээ али нэг үзэгдэлыг тодорхойлон бэдрэх гэжэ оролдовол, тэрэнийг оложо чадахгүйт.

Товч тайлвар Раднаев Гомбо багша найруулав, 40-дэх «б» гэр. Николай БАДМАРИНЧИНОВ хэвлэлдэ бэлдэв.

Publication information including contact numbers, address, and subscription details for the newspaper 'Burkhad Uenen'.

